

Debreceni Egyetem
Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelvtudományi Tanszék

***„Mi is légyen hát a becsületes neve és állapota?
Mert azok szerint szoktuk egymást tisztelni mi,
gyarló emberek.”***

Nyelvi udvariassági formák
Mikszáth Kálmán novelláiban és levelezésében

Témavezető:

Dr. Nyírkos István
professzor emeritus

Készítette:

Méhész Balázs
magyar – történelem
szakos hallgató

Debrecen, 2006

Tartalom

1. Bevezetés	3
2. A megszólítás, köszönés fogalma	4
3. A megszólítások, köszönések vizsgálata a magyar nyelvészetben	5
4. A megszólítások, köszönések vizsgálata a nemzetközi nyelvészetben	8
5. A vizsgált korszak történelmi háttere	12
6. A novellák forrásértékéről	14
7. A beszédpartnerre utaló nyelvi elemek a novellákban	15
7.1. Családon belüli nyelvi udvariassági formák	15
7.2. Barátok, ismerősök közötti nyelvi udvariassági formák	16
7.3. Formális kapcsolatokhoz kötődő nyelvi udvariassági formák	20
7.4. Informális kapcsolatok nyelvi udvariassági formái	24
8. Összegzés a novellákról	26
9. Módszertani megjegyzések a levelezés feldolgozásáról	27
9.1. A nyelvi udvariassági formák rendszerezése	27
9.2. Mikszáth Kálmán leveleinek használhatóságáról	27
9.3. A levelek íróiról és címzettjeiről	28
9.3.1. A Mikszáth Kálmán által írt levelekről:	28
9.3.2. A Mikszáth Kálmánnak címzett levelek szerzőiről.	29
10. Nyelvi udvariassági formák a levelekben	30
10.1. Családon belüli nyelvi udvariassági formák	30
10.2. Barátok, ismerősök közötti nyelvi udvariassági formák	34
10.3. Formális kapcsolatokhoz kötődő nyelvi udvariassági formák	40
10.4. Nyelvi udvariassági formák olyan levelekben, melyek szerzője, vagy címzettje ismeretlen	46
11. Összefoglalás	52
Mellékletek	54
Rövidítések jegyzéke	86
Felhasznált irodalom	87

1. Bevezetés

A nyelv a társadalommal nagyon szoros kapcsolatban van. Ebből következően a nyelv vizsgálatakor nem hagyhatjuk figyelmen kívül a társadalom vizsgálatát sem. A dolgozat célja a dualizmus kori Magyarország nyelvi udvariassági formáinak feltárása, összevetése a korban lezajló társadalmi átalakulással. Amennyiben a társadalom és a nyelv között valós az előbb feltételezett szoros kapcsolat, úgy a rendiből polgári társadalomba haladó közösség nyelvén is felismerhetőnek kell lennie a változásoknak.

A beszéd, kommunikáció egyik fontos eleme a kapcsolatfelvétel a beszédpartnerrel. Ekkor különböző formákban a beszédpartnerre utalunk, melyben kifejezzük vele való kapcsolatunkat. Ezek a beszédpartnerre utaló nyelvi elemek a legtöbb esetben különböző udvariassági formulák. Ezek a nyelvi udvariassági formák hordozzák a legtöbb információt a nyelvet használó társadalomról. A köszönések, megszólítások, tegezés-magázás vizsgálatából feltárható a beszédpartnerek közötti kapcsolat, társadalmi hovatartozás. Ennek feltárására Mikszáth Kálmán novelláit és levelezését használtam forrásnak.

A nyelvi udvariassági formák meghatározása igen bonyolult feladat. A következő fejezetben látható lesz, hogy a tudomány sincs egységes állásponton, hogy mit tekint idetartozónak. Én vizsgáldásom során elsősorban a köszönéseket, megszólításokat illetve a tegezés-magázást veszem figyelembe. Azonban egyes esetekben a jobb megértéshez szükség van a szövegek stilisztikai, tartalmi vizsgálatára is. Így nyelvi udvariassági formának tekintem a szöveg azon részeit, melyek egyértelműen a beszédpartnerre utalnak, amely információt hordoz a partnerek közötti kapcsolatáról.

2. A megszólítás, köszönés fogalma:

2.1.

Az emberek közötti kommunikáció szabályszerűségeiben meghatározó szerepe van a közlés címzettjének. A beszélő partnere figyelmének felkeltésére, fenntartására törekszik. Ennek általános eszköze a megszólítás. Illetve egy kommunikáció kezdetén a köszönés is. „A kommunikációs partnerre való verbális utalás, a beszédpartner nyelvi megjelenítése az a kommunikációs eszköz, amely a legegyszerűbben és a beszélő által a leginkább ellenőrizhető módon jelzi az érintkező felek viszonyát” (DOMONKOSI 2002: 5). Ezek vizsgálata igen lényeges szociolingvisztikai feladat. Ezen elemek változatossága illeszkedik a társadalmi kapcsolatok sokféleségéhez, „az adott társadalom mindenkor belső hierarchiájának és értékrendjének nyelvi vetülete” (PÉTER 1991: 112).

2.2.

A dolgozatban a megszólítást Domonkosi Ágnes értelmezésének megfelelően használom. E szerint „a kommunikációs partnerre utaló nyelvi elemek” (DOMONKOSI 2002: 6) a megszólítások. Ennek kijelölése azért jelentőség teljes, mert a tudományos munkákban eltérően definíciókat használnak a megszólításokkal kapcsolatban. Léteznek tágabb, illetve szűkebb értelmezések is. Gyakori a tegezés, magázás elkülönített kezelése. Valamint ennek az ellentettje is: „A magyar nyelvben számos különböző megszólítási módot ismerünk, például a tegezés, a magázás, az önözés, a tetszikelés (Kenesei: 1984: 142). Véleményem szerint a tegezés-magázás igen szorosan kapcsolódik a vizsgált témához. Hiszen ez is utal a beszédpartnerre, illetve a beszélők közötti viszonyra.

2.3.

A köszönések igen szorosan kapcsolódnak a megszólításokhoz. Gyakran a megszólítás egyben köszönés is. „Az udvariasságnak olyan megnyilvánulása, amely emberek találkozásakor jelzi a készséget a kapcsolat felvételére, illetve kifejezi a másik

felismerését, az iránta való tiszteletet” (DEME – GRÉTSY – WACHA, 1987: 93). Tulajdonképpen ezt a meghatározást a megszólításra is alkalmazhatjuk.

3. A megszólítások, köszönések vizsgálata a magyar nyelvészetben

A vizsgálatok múltja valamivel több, mint száz évre nyúlik vissza. A XIX–XX. század fordulóján a tiszteletadás nyelvi kifejezőeszközeinek vizsgálatával a klasszikus nyelvészetben belül elsősorban történetileg foglalkoztak.

3.1.

A beszédpartnerre utaló nyelvi elemekkel kapcsolatos nézeteit elsőként PONORI THEWREWK EMIL fejtette ki (*Az udvariasság nyelve*: Nyr. 26: 9-15, 101-108). Ugyancsak 1897-ben jelent meg ZOLNAI GYULA munkája (*Ön, maga, kegyed*: Nyr. 26: 163-165), melyben már szociolingvisztikai szempontokat is figyelembe vett. A történeti szempontú megközelítések közül a legátfogóbbat KERTÉSZ MANÓ készítette (*Az udvarias magyar beszéd története*. H. n., 1933).

3.2.

Már a XX. század első évtizedeiben kitértek a nyelvjárások leírásánál a beszédpartnerre utaló nyelvi elemek vizsgálatára is. (Erről tanúskodnak a következő munkák, HORVÁTH ENDRE, *A bakonyi nyelvjárás*, Bp., 1906; OLÁH GÁBOR, *A debreceni nyelvjárás*, Bp., 1906 valamint BÖSZÖRMÉNYI GÉZA, *A jánosfalvi nyelvjárás*, Bp., 1906.)

3.3.

Az 1950-es évek társadalmi átalakulásaival változtak a megszólítások és a köszönések is. De a vizsgálódás módszerei, szempontjai döntően nem ettől változtak meg. Ez egyaránt elmondható a leíró és a történeti nyelvészetről is. A változás oka másban keresendő. A nyelvtudomány számos részdiszciplínájában a beszéd, az élő nyelv vizsgálata került előtérbe. Ennek következtében lehetetlenné vált a nyelvnek a társadalmi környezettől való elszakítása. Az udvarias nyelvhasználatot egyaránt vizsgálja az összehasonlító nyelvészet, a szociolingvisztika, a nyelvészeti pragmatika, az antropológiai nyelvészet és a kommunikáció elmélet is. Ennek következtében

a XX. század második felében a nyelvi udvariasság leírásában és értelmezésében számottevő fordulat következett be.

3.4.

A legjelentősebb újítást a szociolingvisztika önállósodása és fejlődése hozta. „Elsősorban a másikkal fordulás nyelvi kifejezőeszközeinek társadalmi megoszlása érdeklő, illetve az, hogy milyen társadalmi kapcsolathoz milyen nyelvi formák tartozhatnak, és hogy ezek hogyan válhatnak a társadalmi távolság és közelség megjelenítőivé” (DOMONKOSI ÁGNES, *A nyelvi udvariasság kérdése a magyar nyelvstudomány történetében*: MNy. 37, 161). Ezen elvek szerint készült 1979-ben GUSZTAVA ANTONYINA értekezése (*A társadalmi kapcsolatteremtés eszközei a mai magyar nyelvben*. Akadémiai Kiadó. Bp., 1981), valamint KONTRA MIKLÓS „Kik köszönnek ma Magyarországon heló-val?” című munkája (*Emlékkönyv Országh László tiszteletére*. Szerk. VADON LEHEL. 1993. Eger. 243-251).

3.5.

A szociolingvisztika mellett a másik meghatározó részdiszciplína a nyelvészeti pragmatika. „Nézőpontja szerint a beszédaktus sikerét biztosító hatékonysági feltételek egyike a kommunikációs közösségben elfogadott udvariassági szabályok megtartása” (DOMONKOSI, 1999. 163). Eme módszer szerinti leírása az udvariassági formáknak még nem készült el. De egyes munkákban már felfedezhető hatása (FÜLEI-SZÁNTÓ ENDRE, *A verbális érintés*. Linguistica, Series C, Relationes, 7. Bp. 1994.; BANCZEROWSKI JANUS, *A nyelvhasználat elvi és etikai dimenziói*: Nyr. 122: 15-20).

3.6.

Foglalkozik a témával a szövegelmélet. Erre találunk példát FÜLEI-SZÁNTÓ ENDRE már idézett művében (FÜLEI-SZÁNTÓ, 12-13). Vizsgálódik az antropológiai nyelvészet, amire BALÁZS GÉZA munkája (*Antropológiai nyelvészet vagy nyelvészeti antropológia?* Szathmári-émlékkönyv. Bp., 1995 27) hívja fel a figyelmet.

3.7.

Természetesen stiláris kérdés is az udvarias nyelvhasználat. Efféle megközelítéssel találkozunk PÉTER MIHÁLY (*A nyelvi érzelm kifejezés eszközei és módjai*. Bp., 1991. 112-116) és TOLCSVAI NAGY GÁBOR (*A magyar nyelv stilsztikája*. Bp., 1996. 161-162) munkájában.

3.8.

Végül, de nem utolsó sorban meg kell említeni a nyelv művelők munkáját is, itt a legjelentősebb a DEME LÁSZLÓ–GRÉTSY LÁSZLÓ–WACHA IMRE (*Nyelvi illemtan*. Bp., 1987) szerző hármas munkája.

4. A megszólítások, köszönések vizsgálata a nemzetközi nyelvészetben

4.1.

Már a nyelvészet történeti ágának klasszikus vizsgálódási területei között megtaláljuk a beszédpartnerre utaló nyelvi elemek vizsgálatát. A XIX–XX. század fordulójától kezdve Európa-szerte számos filológiai igényű tanulmány született, melyek részben történeti, részben egy adott korról szóló kutatások. Találkozhatunk szépirodalomra és levelezésekre épülő munkákkal is. A mai kutatási módszer irányába való előrelépést a szociolingvisztika önállósodása jelentette, ahogy a magyarországi vizsgálatoknál már utaltam rá. A vizsgálatok párhuzamosan fejlődtek a szociolingvisztikával. Az 1960-70-es években a legfőbb kutatási irányt jelentette. A későbbieket megalapozó tanulmány Roger BROWN, psziholingvista és Albert GILMAN, irodalomtörténész közös munkája révén jött létre 1960-ban. E tanulmány alakította ki az alapvető fogalomkészletet, bevezette a T- és V- formát. Magyarra 1975-ben fordították le. A szerzőpáros elsősorban a névmási megszólítások használatát vizsgálta. Véleményük szerint a tegezés és a magázás kettőssége a „hatalom és a szolidaritás dimenziójával kapcsolható össze” (DOMONKOSI 2002: 10). A történeti kép felvázolásához színdarabokat, bírósági jegyzőkönyveket, leveleket használtak, míg a szinkron képhez interjúkat és kérdőíveket alkalmaztak. A nyugat-európai vizsgálatot 1961-ben követte Roger BROWN és Marguerite FORD munkája az amerikai megszólítási rendszerről. A drámák vizsgálata során összegyűjtött megfigyeléseket élő nyelvi adatokkal vetették össze.

4.2.

A korábbi elemzésektől eltérő Paul FRIEDRICH munkája, mely a 19. századi orosz megszólítási formákat vizsgálja irodalmi műveken keresztül. A szerző véleménye szerint „a szépirodalom, azon belül is a realista regények azért különösen alkalmasak a megszólítások vizsgálatára, mert lehetővé teszik a használat dinamikájának, az egyes kapcsolatokon belüli változások és az implicit jelentések megfigyelését is.

4.3.

Az egyes kultúrák megszólítási rendszereit azonos szempontok alapján jellemezte Susan ERVIN-TRIPP lehetővé téve ezzel az összehasonlítást, melyet diagrammok, folyamatábrák is segítenek. Ez a módszer mellőzi az egy nyelven belüli különbségeket, egy átlagot megmutató képet rajzol.

4.4.

Az olasz nyelv megszólítási rendszerét az 1975-ben publikált Elizabeth Bates és Laura Benigni által készített munka mutatja be. Ez az írás vette elsőként figyelembe a társadalom rétegződésének hatását a megszólítások alakulásában. A mintagyűjtéskor figyelembe vették az életkort, a nemet és a társadalmi hovatartozást is. Munkájuk során kimutatták, hogy léteznek eltérések a megszólítások terén attól függően, hogy ki melyik társadalmi csoporthoz tartozik. Megállapították, hogy az olasz megszólítási rendszerre a kölcsönösség jellemző, ennek felborulása csak nagy korkülönbség esetén fordul elő.

4.5.

Az azonos nyelvű, de különböző beszélőközösségek tegezési, magázási szokásait vizsgálta Wallace E. LAMBERT és G. Richard TUCKER. Ők teremtették meg a kulturális összevetésnek a módszertani alapjait. Az adatokat elsősorban kérdőíveken gyűjtötték be, igen nagyszámú informátorral dolgoztak. A francia nyelvet Kanadában, illetve egy francia kisvárosban, majd a spanyol nyelvű közösségeket Puerto Ricóban, illetve a kolumbiai Bogotában vizsgálták.

4.6.

Christina B. PAULSTON a svéd megszólításokról írott munkájában egy átalakulóban lévő rendszert kívánt bemutatni. A kérdőíves adatgyűjtés mellett szociolingvisztikai interjúkat is készített a kutató. Arra a megállapításra jutott, hogy a tegezés két jelentéskörre különíthető el. Egyrészt az intimitás, másrészt a szolidaritás kifejezője. PAULSTON azonban felfigyelt arra, hogy önmagában a névmások

kevesek mindezek kifejezésére Az intimitás érzékeltetéséhez szükség van egy kezesnévre, vagy egy családi kapcsolatra utaló névmásra. A magázó névmás használata is erősen függ a vele együtt alkalmazott megszólító elemtől.

4.7.

Magyar vonatkozása is van a megszólítás kutatás összegzésének és átértelmezésének számító monográfiának, melyet Friederike BRAUN készített. Ennek létrejöttében részt vett egy Kielben működő kutatócsoport, melynek tagja volt BÉNYEI Zsuzsanna. Neki köszönhető, hogy az interkulturális összevetésben magyar és más finnugor nyelvek megszólítási módjai is szerepeljenek. BRAUN igyekszik tisztázni a megszólítás-kutatásban használt alapfogalmakat. Ennek megfelelően „megszólításnak a beszélőnek a partnerre történő nyelvi utalásait tekinti, s nem sorolja ide az interakció megnyitó és fenntartó egyéb fatikus elemeket. Megkülönbözteti a megszólítás névmási, igei (azaz az igeragozásban jelölt) és névszói formáit, sőt új szempontot bevezetve különbséget tesz a megszólítás szintaktikailag kötött és szabad formái között is” (DOMONKOSI 2002: 22). A szerző a korábbi elméleti megközelítések részletes kritikáját is megírja. A korábbi munkákat abból a szempontból kritizálja, hogy szerinte csak látszólag érvényesítik a szociolingvisztikai szempontokat, mely mögött azonban a rendszernyelvészet szemlélete áll. Ugyanis olyan, az egész társadalomra érvényes megszólítási rendszert képzelnek el, melyben a beszélő neme, kora, iskolázottsága, társadalmi hovatartozása nem kap szerepet. A munkához szükséges adatokat kérdőíves gyűjtéssel, illetve a korábbi munkák forrásainak újrafeldolgozásával biztosították.

4.8.

A kutatástörténet tanulsága szerint szinte lehetetlen vállalkozás egy olyan, az egész nyelvközösségre kiterjedő kép nyújtása, mely figyelembe veszi az összes kapcsolattípust, s a nyelvi formák mindegyikét. Így szociolingvisztikailag hiteles képet nyújtani csak kisebb egységekben lehetséges.

4.9.

A nyelvi udvariassági formák vizsgálatakor igen gyakran átléphetjük az egyes tudományok határait. Más tudományágaktól segítséget kell igénybe venni, némely változások magyarázatához. A nyelvi változások vizsgálatakor a történelem, a néprajz, illetve a szociológia nyújthat a legtöbb segítséget a nyelvészek számára. E mellett a nyelvészek is értékes információkkal szolgálhatnak például a történészek számára. Peter BURKE *A nyelv társadalomtörténete* (BURKE, 2002) című munkájában arra hívja fel a figyelmet, hogy számos történész felismerte a nyelv tanulmányozásának szükségességét. Egyrészt a nyelv egyfajta társadalmi intézmény, ilyen szempontból a kultúra, a mindennapi élet, a társadalom része. Emiatt már önmagában véve is kutatásra érdemes, kifejezetten társadalomtörténeti szempontból. Másrészt a nyelvi konvenciók alapos vizsgálata, tanulmányozása, s megértése hozzásegít a szóbeli és az írásos források jobb megértéséhez. Burke mindezt alátámasztandó különböző korokból hoz példákat, melyekkel azt kívánja bizonyítani, hogy a társadalom változásai, illetve pillanatnyi állapota nagyon jól nyomon követhető a források nyelvészeti vizsgálatán keresztül. A társadalmi történeti szempontból a nyelvi elemek közül a nyelvi udvariassági formák a legkifejezőbbek. Ezek azok az elemek, melyekben kiemutatható a beszédpartnerek közötti viszony, a kapcsolat jellege. Gyakran társadalmi hovatartozásuk is. A jelen dolgozat ezt az elvet kívánja követni a nyelvi udvariassági formák vizsgálata közben.

5. A vizsgált korszak történelmi háttere

A dolgozat forrását Mikszáth Kálmán (1847-1910) novellái, illetve a levelezése képezi. A forrás kiválasztását maga a korszak magyarázza. A XIX. századi Magyarországon, különösen 1848 után komoly társadalmi változások indultak meg. 1848 előtt a társadalmi berendezkedés alapját a rendi előjogok alkották. A társadalom nagyobbik része azonban semmilyen előjoggal nem rendelkezett, azonban az állam terheit ők viselték. A kisebbik részt alkották a nemesek, illetve a klérus. E két csoport között állott a kis létszámú polgárság. A reformkorban előkészített változások az európai események hatására 1848 tavaszára felgyorsultak. Az 1847-ben összeült utolsó rendi országgyűlés Pozsonyban a pesti forradalom hírére elfogadta a Kossuth Lajos által összeállított törvényjavaslatot. Eme törvényjavaslat a magyar történelemben áprilisi törvények címen került be. Ezek a törvények számolták fel a rendi előjogokat. Közteherviselést, törvény előtti egyenlőséget hirdettek. Az általános és kötelező örökváltsággal felszámolták a jobbágyságot. A társadalmi szerveződés alapja a vagyon illetve a jövedelem lett. Azaz a rendi társadalomból piaci alapon szerveződő polgári társadalom kezdett kialakulni. Az átalakulás azonban nem ment egyik pillanatról a másikra, illetve nem volt problémamentes. A tényleges változás helyett egyfajta torlódás figyelhető meg. A rendi társadalom maradványai lassan számolódnak fel. Így a polgári társadalom elemei nem a helyükre kerülnek, hanem mellé. Jó példa erre a nemesség helyzete. Azok, akik 1848-ban nemesi címmel rendelkeztek, azok a későbbiekben is alanyi jogon rendelkeztek választójoggal, ami korábban is megillette őket a nemesi cím miatt. Ezt a jogukat azonban nem örökíthették. Azaz az 1848 áprilisa után nemesi családba született fiú már nem örökölte a választójogot. Így egyfajta kettős társadalom (Erdei Ferenc szóhasználatával élve) alakult ki. Ez a kettősség a két világháború között a történelmi-nemzeti társadalom, polgári társadalom felosztást kapta. Ez a kettős szerkezet nem volt problémamentes. Esetenként igen komoly feszültséghez vezetett. Az ebből kialakult társadalmi feszültségekre még az 1930-as években is keresték a megoldást. Eme kettősség a nyelv-

vi elemekben is megmutatkozott, különösen a nyelvi udvariassági formákban. A továbbiakban eme változásokat, illetve ezek nyelvi jegyeit vizsgálom.

Társadalmi csoportok

Történelmi-nemzeti társadalom	Polgári társadalom
történelmi arisztokrácia	nagypolgárság (polgári arisztokrácia)
úri középosztály	polgári középosztály
közbirtokosság	középvállalkozók
köztisztviselők	magántisztviselők
uradalmi tisztviselők	szabadfoglalkozású értelmiség
katonatisztek	
papok	
más (kötött) értelmiségi pályák	
közalkalmazottak	
altisztek, szolgák	városi kispolgárság
	városi (ipari) munkásság
parasztság	

Az Erdei Ferenc-féle
kettős társadalom modellje

6. A novellák forrásértékéről

6.1.

Mikszáth Kálmán 1847-ben született, s 1910-ben halt meg. Jókai Mór után ő a legolvasottabb XIX. századi író. Regényei mellett inkább kisebb terjedelmű írásai, kisregényei, novellái emelkednek ki. Mikszáth művészete szakadt ki a romantikából, s haladt a realizmus felé. Műveinek témái, szereplői a magyar társadalom egy-egy alakját, csoportját jelenítik meg. Találkozhatunk paraszttal, grófokkal, és a dzsentrivel is. Különösen ez utolsó társadalmi csoport ábrázolása köthető Mikszáth nevéhez.

6.2.

A dzsentri a magyar polgári átalakulás egy igen érdekes eleme. Azokat sorolhatjuk ebbe a társadalmi csoportba, akik nemesi kiváltsággal vagyonukat is elvesztették, s a tétlenségből munkába kényszerültek. Tulajdonképpen ők alkotják a honorácior osztály jelentős részét. Életszínvonaluk esett, amit azonban görcsösen kívántak palástolni. Ennek kiváló leírását olvashatjuk a Gavallérok című művében Mikszáthnak.

6.3.

A vizsgálat első része azért a Mikszáth novellákra esett, mert a korabeli szóbeli nyelvi udvariassági formákról kapunk egyfajta képet, valamint több társadalmi csoportot is megismerhetünk belőlük, mely egy szélesebb információhoz juttat minket. „Jó tükrözője az érintkezésformák mindenkorai értékének és értékváltozásának a mindenkorai szépirodalom” (Nyelvi illemtan. Szerk. DEME LÁSZLÓ–GRÉTSY LÁSZLÓ–WACHA IMRE. Bp., 1999. 62). Természetesen nem szabad megfélemednünk arról, hogy szépirodalmi művek képezik a vizsgálat forrását, így nem biztosítható, hogy a valóságnak megfelelően jelennek meg a beszédpartnerre utaló nyelvi jelek. Ezt egészíti ki a dolgozat második fele, melyben Mikszáth Kálmán levelezésében vizsgálom a nyelvi udvariassági formákat.

7. Nyelvi udvariassági formák a novellákban

Az adatok feldolgozásakor, csoportosításakor a partnerek közötti viszonyt tekintem osztályozó szempontnak. Így megkülönböztetem a családon belüli, baráti, valamint a formális (hivatalos), illetve az informális nyelvi udvariassági formákat, valamint az esetlegesen ehhez kapcsolódó köszönéseket. Mivel igen gyakran szoros egységet képeznek, valamint maga a köszönés is igen információ gazdag lehet a beszélők közötti viszonytal kapcsolatban. Ilyen értelemben a beszédpartnerre utaló nyelvi jelek közé sorolom.

7.1. Családon belüli nyelvi udvariassági formák

A család az emberek közötti kapcsolatok egyik közvetlenebb, legbensőségebb változata. Akár a férj s feleség kapcsolatát, akár a szülők s gyermekeik közötti viszonyt vizsgáljuk. Mindez megmutatkozik a családtagok közötti beszédben is.

Igen gyakori, hogy a család tagjai keresztnévükön szólítják egymást. Ez bizalmas viszonyt fejez ki, hiszen személyesebb jegye egy embernek, mint a vezetékneve.

„- Nézd Boriskám, nézd meg jól azt a hosszúhajú magas embert – súgta kis hugának Ágnes –, az vitte el a Cukrit.” (Mikszáth, 1982: 68)

A keresztnéven való megszólítás mellett igen gyakori, hogy a családtagok egymást rokonsági viszonyuknak megfelelően szólítják meg. Azaz az *apa*, *anya*, *papa*, *mama* stb. szavakat használják megszólításként:

„- Ugyan, *papa*, *papa!*...” (Mikszáth, 1994: 14)

„- De hiszen ez borzasztó, elkéünk. Mit gondolnak felőlem Lazsányiék és *Katica*? *A p u s k a*, szólj kérlek, vendégeidnek.” (Mikszáth, 1994: 16)

„- *Kedves menyem!* – szolt ünnepélyesen s oly hűvös volt minden szava, mint egy fejedelemé...” (Mikszáth, 1994: 74)

Általános a családtagok között a tegezés használata. A bizalmas, közvetlen kapcsolatot mutatja a *kedves* jelző, illetve becéző formák használata.

7.2. Barátok, ismerősök közötti nyelvi udvariassági formák

A család mellett, ez a második legbizalmasabb, legközvetlenebb emberek közötti kapcsolat. Mikszáth Gavallérok című novellájában, mely a dzsentrí világot mutatja be, bőségesen találunk adatokat erre. A baráti viszonyt jelzi a keresztnéven való megszólítás:

„- *Hát igen, Enfin, igaza van- szólt szemmel láthatólag lecsillapodva*”
(Mikszáth, 1994: 14)

„- *Stefi, legyen eszed – csillapítgatták. – Hát megbolondultál? Ej, ej, cimbus, cimborka (simogatták, cirógatták) Hiszen senki sem sértett meg.*” (Mikszáth, 1994: 16)

„- *B a n d i, gyere, koccints vele!* (Mikszáth, 1994: 17)

Hasonló viszonyra utal a megszólítások ragozása. Igen jellemző, hogy birtokos személyjel kapcsolódik a szótőhöz, mely egy közvetlenebb jelentésárnyalatot kölcsönöz a szövegnek. Ugyancsak ezt a hatást éri el a kicsinyítő képző alkalmazása. Erre igen szemléletes példa a *cimus, cimborka*, a *cimbora* becézése. Noha a *cimbora* már önmagában a *barát* szinonimája. A becéző forma azonban tovább fokozza a közvetlen, baráti kapcsolatot. Ehhez hasonló az *uraim, urakok* forma, melyből a szótő utalhat a nemesi mentalitásra, úgymint földesúr. De jelezhet egy polgáris mentalitást is. Azaz a különböző címeket felváltja egy egységes megszólítás. Az ehhez kapcsolódó toldalékok a közvetettebb, informális stílust jelölik, a többes szám túlszabályozott formája kifejezetten vicces hatást kelt, mely teljesen illeszkedik a szövegbeli szituációhoz, ugyanis férfiak társaságában hangzik el, ahol a résztvevők jól ismerik egymást, s egy esküvőre várákoznak.

A megszólítások mellett ki kell térnünk a tegezés-magázás vizsgálatára, mivel a beszédpartnerek közötti viszonyról ez is igen sokat árul el. Más nyelvekben is igen gazdagon kutatott téma a szociolingvisztikán belül. A magázás egy távolságtartóbb formálisabb szituációt, viszonyt feltételez. A tiszteletadásnak ez az alapvető formája.

Ezzel szemben a tegezés egy informálisabb szituációt, viszonyt jelöl. A beszélgetők valamiféle összetartozását is kifejezi. Ez utóbbi funkciója nem csak szűkebb csoportra, például egy baráti társaságra vagy egy csoportra jellemző, hanem egész társadalmi rétegekre is. Ilyen csoport volt a századforduló Magyarországon a dzsentri réteg, illetve az úri művelt középosztály, másként nevezve az értelmiség. Kifelé mindkét csoport elvárta a kendezést vagy a magázást, de saját társadalmi rétegükön belül tegeződtek. Mindez igazolódni látszik, ha megnézzük a Gavallérok című novellát. A tegezés és magázás ezt a fajta kettősséget jól szemlélteti az alábbi novella részlet:

„- Hát azt tudod-e, mikor egy nagy lakomáról hazaszállította a vendégeit, mindenkit pompás csörgős szánon, négylovason. Reggel aztán ott találták magukat a küszöb előtt és a nadrágjuk nagyon el volt kopva, mert úgy húzta őket az ördög a lábuknál fogva a kövezeten – már amennyiben van Debrecenben kövezet...

- Erről csakugyan olvastam.

- No hát, látod milyen ördögünk van nekünk Sárosban, és majd nézz meg minket reggel, ha megvirrad. Én különben a szomszéd faluban kezdek vedleni. Majd meglátod. Hé, János – rázta meg a bakon bóbiskoló inast – messze van még Vándok?

- Bolond vagy, itt kell lennie.

- Jól ismerem a falumat, nagyságos uram, meg a vidéket, Vándok még messze van.” (Mikszáth, 1994: 35)

A beszélgetés két, a lakodalomról hazafelé tartó között zajlik, kik közös csoportba tartoznak, ennek megfelelően tegeződnek. Az inassal folytatott beszélgetésben azonban már érződik a hierarchikus viszony kifejeződése, melyet a *nagyságos uram* megszólítás érzékeltet.

A Tót Atyafiak című novellában a felvidéki városi étellel, nevezetesen Selmecbánya életével ismerkedhetünk meg. Ez a város ebben a korszakban indult fejlődésnek a bányászatnak köszönhetően. Nagyváros soha nem lett belőle, mert földrajzilag elszigetelt, az ország peremterületén van. Az itt működő bányászati és erdészeti

akadémia tanulói ugyan folyamatosan színesítették a társadalom képét, ennek ellenére ez megmaradt jellegzetesen felvidéki kisvárosnak. Így az itt vizsgált beszédpartnerre utaló elemek a kisvárosi, kispolgári szokásokat jellemzik.

Baráti, vagy legalábbis informális kapcsolatnak tekinthető két szomszédasszony viszonya, melyet a kölcsönös tegezés és a becéző megszólítás – *Bohuska, Tinikém, Te, kedvesem* – fejez ki. Hasonló viszony van Csutkás úr és Csemez úr között is:

„- Te, Stevo! (Az „István” név Selmecen „Stevó-nak” finomítottatik.) Ez a te aranyod mindig nagyobb, nagyobb. Maholnap menyecskévé nővi ki magát. Elviszik tőled.

Csemez úr megütdöve mereszté szemeit érdemes kollégájára.

- Elviszik? Hehehe! De nem adom ám!” (Mikszáth, 1994: 49)

Igen értékes az elbeszélő megjegyzése – Az „István” név Selmecen „Stevó-nak” finomítottatik. – mellyel mintegy jelzi a baráti viszonyt a megszólításban. E mellett egy másik elemre is felfigyelhetünk. Mindkét szereplőt úrnak nevezi a novella elbeszélője. A baráti kapcsolat mellett az úri középosztályhoz való tartozást is jelzi a tegező forma használata, mint arra korábban már utaltam.

E két személy között a későbbiekben egy érdekes szituáció zajlik le, mely a nyelvi udvariassági elemekben is igen érzékletesen megjelenik. Pillanatnyi összetűzésbe kerülnek, azaz a baráti viszony „megromlik”:

„Csutkás úr e szavakra hirtelen elereszté a Krisztina és a Csemez kezeit, s egy irtóztató pillantást vetett a szónoklatában megakadt lovagra.

- Uram! ön a kártyámba nézett... Vagy igen, igen, igen, mit is beszélek? Ön az én kártyámat önmagának akarja osztani ... azaz... ön ellenem támad, ellenem tör. Nos, jól van. De jegyezze meg... ő csügg rajtam, uram! Igaz-e Krisztina?” (Mikszáth, 1994: 51-2)

Ennek megfelelően a tegezés, s a keresztnév „finomított” változatának használatát felváltja a magázó formula, s az *uram* megszólítás.

A megszólítás igen fontos a megszólított számára. Ez jelzi, hogy a beszédpartnere mit gondol róla, hogyan viszonyul hozzá. Olykor ez nemtetszést válthat ki, ahogy ez a következő szövegrészletben is megjelenik:

„- Ó, ó, Luppán bácsi – szólt közbe Krisztina ravasz-kás mosollyal.

....

Luppán lovag megütődött a „bácsi” megszólításon.

- Ne te ne, kecskebéka, leányocská! Nézz meg az ember, hogy megtréfál. Hüüm, Krisztina... Azt hiszem, ön nem köti magát elég erősen a „bácsi” szóhoz, s kész lesz azt egy helyesebbel felcserélni. Helyesebbel, mondtam, Krisztina, de mondhattam volna talán azt is, hogy édesebbel?...” (Mikszáth, 1994: 57)

Luppán lovag ugyanis idősebb, mint Krisztina, ezért természetes lenne a bácsi megszólítás. Azonban a lovag szerelmes Krisztinába, nyilván ezért nem veszi jó néven, ha a lány „bácsiként” tekint rá.

A baráti kapcsolathoz csatolom a férfi és nő közötti szerelmi viszonyt, mely igen érdekesen jelenik meg a nyelvben. Igen fontos jelentősége van a magázásnak, illetve a tegezésnek. Ennek szemléletes példáját olvashatjuk a Tót atyafiak novella harmadik fejezetében Krisztina és Miklós kapcsolatán keresztül. Kezdetben kölcsönösen magázódnak, mely egyfajta távolságtartást, a másiktól való elzárkózást sugallja.

„- Legyen nyugodt. Már én sem epedek önért – szólt tompán, kimérten –, de nem fogom elhagyni sem. A szerelem halhatatlan! A szerelem nem vész el, mint a letiport hernyó, csak alakot ölt. Szeresse ön azt, akit akar, de legyen az én nőm. ...

- Igen, Miklós, én a neje akarok lenni, hogy megvigasztalódjon odaadó szerelmével, hogy segítsen elviselni az életet, hogy...

- Nem, nem, Krisztina! Soha nem.. Soha semmit... Meg fogunk halni! Te is én is. ... Nem hagyom egyetlen hajszáladat sem, egyetlen hajszáladnak a falra vetett tűnő árnyékát... Meg fogsz halni!” (Mikszáth, 1994: 55-56)

A vallomás, érzelmileg közelebb hozta őket. Ez megjelenik a nyelvben is. Miklós egyik mondatról a másikra vált át a korábbi magázásról tegezésre.

7.3. Formális kapcsolatokhoz kötődő nyelvi udvariassági formák

A beszédpartnerre utaló nyelvi elemek e csoportja az esetek többségében a partnerek közötti alá-fölérendeltségi viszonyt, egyfajta hierarchiát fejez ki. Noha a feudalizmus rendszere 1848-ban felszámolódott, melyet felváltott egy jogaiban és kötelességeiben egyenlő és egységes társadalom, ez a mindennapi életben mégsem volt így. Egyrészt a rendies elemek egyik napról a másikra nem tudtak eltűnni, megváltozni. Egy társadalmi átalakulás igen hosszú folyamat. A magyar polgárosodás gyökereit a XVIII. század végén kell keresnünk, s befejeződését valahol a XX. század első felében jelölhetjük ki. Ennek megfelelően a nyelvi udvariassági formák is tartalmaznak még a rendi társadalomra jellemző elemeket, ahogy azt a későbbiekben látni is fogjuk.

E mellett a polgári társadalom pozíciói, valamint az egyes társadalmi csoportok is hierarchikus rendeződést mutatnak. Ahogy már korábban utaltam rá az úri és művelt középosztály tagjai egymás között tegeződtek, de például egy módos gazdától, vagy kereskedőtől megkövetelték a magázást, vagy kendezést.

Ennek megfelelően a formális megszólítások, köszönések is igen informatívak lehetnek a beszédpartnerek közötti viszony tekintetében.

A tegezés – magázás kettősségét figyelhetjük meg Mikszáth Az a fekete folt című novellájában Olej Tamás brezinai bacsa és Matyi juhászbojtár dialógusában:

„A bojtár reggel óta először meri megszólítani a bacsát.

- Nem hallja, gazduram, estét harangoznak Taláron!

- Hallom. Ne fecsegy annyit! Keresd meg inkább az ólmos botomat, aztán menjünk. Oda dobtam a nyáj közé.

...

A bacsa arca kiderült a pörkölt szóra, ünnepi eledele az neki.

- Eredj, Matyi fiam, kavard föl a tűzön, mert én babonás ember vagyok az ilyenekben, s azt tartom, úgy lehet csak jóízű a pörkölt, ha juhászkéz is csinál benne valamit.

- *Azt sem tudom, gazduram, merre a tűzhely, aztán nem is értek a szakácsmesterséghez.*

- *Ne okoskodj kópé, ha mondom... hát nem a tűzhelynek öntötték együtt az ólmot Anikával Szent András éjszakáján, amikor a te fizonómiád öntődött ki a lányom jövődöbelijének.” (Mikszáth, 1994: 71-2)*

A bacsa, aki a bojtár felettese, tegezi Matyit, aki viszont visszafelé magázó formulát használ. Ugyanez a kettősség jelenik meg a megszólításokban is. A bacsa informálisabb formákat használ – *Matyi fiam, kópé* -, ezzel szemben Matyi a *gazduram* kifejezést használja.

Olej Tamás azonban hamarosan fordított szituációba kerül:

„Olej és Matyi a mutatott irányba vetették a szemeiket, karcsú vadász lépegetett le a domboldalon, zöld hajtóka szürke zubbonyban, térdig érő csizmában, úrias vadászszerepléssel.

- *Jó estét, juhász! – szólt kalapját érintve meg, amint az udvarba lépett. – Nos, kész-e a vacsora, galambom?*

- *Fogadj Isten – felelt Olej lehangoltan, egyrészt mert nem Záhony a vendég, másrészt bosszantotta, hogy a titulusa ekként csorbították. Ha nem nála történnék a formalitások ilyenén megsértése, bizony furcsa dolog lehetne a következése, mert azért bacsa az ő neve, hogy fölötte áll a juhász-hivatalnak, aztán meg azért vagyon kalap az emberek fején, hogy legyen mit megemelni, mikor tisztességes háztájéokra lépnek. De csak mégis mind el kell nyelni a vendégtől.” (Mikszáth, 1994: 74)*

Az ismeretlen vendég, kiről később megtudhatja az olvasó, hogy a környék hercege, s az ő tulajdona a brezinai nyáj, melyet Olej Tamás, a bacsa oly büszkén őriz, Olejt az általa feltételezett titulussal megfelelően szólítja meg. A bacsa önérzetét sérti, hogy a hierarchia alsóbb fokára helyezte ezáltal, mint amilyen őt megilleti. Ennek ellenére azt jól tudja, hogy egy fölötte álló személlyel van dolga, így nem teheti szóvá.

A bacsa önérzetességét sérti meg újból a herceg a vacsora folyamán azzal, hogy tegezõ formát használ vele szemben:

„- Köszönöm meghívásodat, eljövök.

A bacsa ajkaiba harapott. Ez már mégiscsak csak sok. Ilyen siheder szólítja „te”-nek, aki még szopós gyerek volt, mikor õt a nótárius is megkendezte” (Mikszáth, 1994: 74).

Azaz a tegezés-magázás kettõse nemcsak az alá-fölé rendeltségi viszonyt jelölheti, hanem a korkülönbségre is utalhat. Egy fiatalabb nem tegezhetett le egy idõsebbet. Kivéve, ha ekkora a társadalmi különbség, mint jelen esetben.

A bacsa a beszélgetés folyamán meg is fogalmazza, hogy milyen szabályok szerint köszöntik, illetve szólítják meg egymást:

„- Mi is légyen hát a becsületes neve és állapota? Mert azok szerint szoktuk egymást tisztelni mi, gyarló emberek.

- Én Taláry Pál herceg vagyok.

Olej kezébõl kiesett a villa, ijedten ugrott fel, és elsápadt. Nagy szó volt az neki. A fiatal herceg ült vele szemben, akinél a király is már csak egy paraszthajszállal nagyobb úr, ki gondolta volna.

- Ó, kegyelmes uram..., ó kegyelmes herceg – dadogta félénken- ki tudhatta azt!

- Nincs semmi baj, öreg – szólt a herceg vidáman –, ha nem is a tiéd a Brezina, van neked annál többet érõ kincsed is, a szép Anika!

...

- Csitt leány! Tanuld meg, vakmerõ kivel beszélsz. Ókegyelmessége a fiatal herceg, a mi urunk.” (Mikszáth, 1994: 75)

Tehát a név és az állapot, azaz a társadalmi hovatartozása tisztsége, címe alapján „tisztelik”, szólítják meg egymást. Olej viselkedése azonnal megváltozik, mikor kiderül, hogy ki áll vele szemben. Ez megjelenik a beszédében is. A hüvös „*Fogadj*

isten!” köszönést felváltja a tiszteletteljes *kegyelmes uram, kegyelmes herceg* megszólítás.

Az úr és szolgája, inasa közötti viszonyra más Mikszáth novellákban is találunk példákat. A dzsentri életmód jellegzetessége jelenik meg a következő megszólításban:

„- Semmi az. No bizony. He, Jean, egy tányért! Csi pocsujes ti szomár? (Hallod-e te szamár?) No, mit báméskodol?- Fakadt ki éktelen dühvel Csapinszky. – Hát nem megmondtam már, hogy te vagy a Jean? Szegény Janó majd a föld alá süllyedt, dacára a szép strippfilis uniformjának, zavarában, szégyenében.” (Mikszáth, 1994: 14)

Az inast egyszerűen keresztnévén szólítja, mely jelzi, hogy fölötte áll. S mindent francia néven. Mely egyfajta úri életforma követését hivatott szolgálni.

Szintén az úri magatartásra utal a kocsmáros megszólítása:

*„- Jó reggelt, fiúk, jó reggelt! – A gavallérok leugráltak, üde mosollyal, kifogyhatatlan kedéllyel, csillogó lélekkel, de orcáik, ruháik gyűröttek voltak, az inggallérok piszkosak. Nem tették rám többé azt a végtelenül előkelő benyomást, amit tegnap.
- Hollá, korcsmáros, törkölypálinkát! (Hm, tegnap még a Prunelle Naltet sem volt nekik elég jó.)”* (Mikszáth, 1994: 37)

A formális, hivatalos emberi kapcsolatok egyik tipikus helyzete a tanár diák viszony. Mikszáth *Az öreg Dankó bácsi* című novellájában erre kitűnő példákat találunk.

*„- Hát ’iszen nagyon jól van édes fiam – mondja neki a tanár mosolyogva –, a német nyelvet neked magadnak elengedem.
- Köszönöm alássan,...
- Ne köszönd, édes fiam, mert ennek következtében szükségszerűen egy még nehezebb feladatot kell elvégezned a folyó tanévben.*

...

- *Pedig, öcsém – mondja egyik tanárom, a derék Bakcsay István –, minden suviksz ehhez a tudományhoz képest és csak erre az árnyékvilágra való fölületes ismeret”* (Mikszáth, 1982: 6).

A hierarchikus kapcsolat mellett láthatjuk azt is, hogy a tanárok szorosabb kapcsolatban vannak diákjaikkal. Elvégre naponta találkoznak, ők felelnek fejlődésükért. Ennek következtében jelenik meg a megszólításban a családi kötelékre emlékeztető *fiam, öcsém* megszólítás. Mindezt azonban megkérdőjelezi, hogy a gróf, aki látogatást tesz az iskolában, szintén így szólítja meg a tanulókat. Ebben az esetben az életkori különbségre kell gondolnunk. A diákok olyan idősök, hogy a gróf gyerekei lehetnének, így adódik a *fiam* megszólítás.

7.4. Informális kapcsolatok nyelvi udvariassági formái

E csoportba veszem azokat az elemeket, melyek nem baráti viszonyt jeleznek, ugyan akkor a hivatalos kapcsolat szintjét nem érik el. Itt leginkább hétköznapi találkozásokra, egymással közel azonos rangú, társadalmi helyzetű emberek beszélgetései közben elhangzott megszólításokra és köszönésekre gondolok. Itt jellegzetes eltéréseket fedezhetünk fel a társadalom egyes rétegei között. Míg a falvakban élő, jellemzően földműveléssel foglalkozó emberek leggyakrabban a kend megszólítást használják. Addig az úri és művelt középosztály, illetve a dzsentrí tagjai az önözést, urazást használják. Igen jelentős eltérést mutat a tegezés magázás viszonya is, mely a falusi társadalomra kevésbé jellemző. Az úri és művelt középosztályról illetve a dzsentriről pedig már korábban esett szó (Lásd: 8. oldal).

„- *Kend, az erős, a hatalommal ment ellene, most én megyek, a gyenge – szólt dacosan –, és a furfang lesz a fegyverem.*” (Mikszáth, 1982: 68)

„– *Tűrni kell, Bizi uram!*

- *Pedig hidd el Istók, nem vagyok rossz ember.*

- *Fösvény volt kelmed, szívtelen, gőgös.*” (Mikszáth, 1982: 81)

„- *Mi baja önnek, Rosenblüh? – kérdém csodálkozva.*

...

- *Lőjünk, uram – mondá Schwarz Dóri lelkesen.*” (Mikszáth, 1982: 121-3)

„- *Édes uram – csengetett –, ha istent ismer, fogasson be nekem, vagy keresztessen egy kocsit...*” (Mikszáth, 1982: 128)

8. Összegzés a novellákról

Mikszáth novellái igen változatos társadalmi rétegeket mutatnak be. Ez a változatos közeg igen gazdag forrásanyaggal szolgálhat a nyelvészeti kutatások számára is. Azonban – a történészekről átvett fogalmat használva – élnünk kell a forráskritikával a művek vizsgálatakor. Hiszen itt a szerző adja szereplői szájába a szavakat, kifejezéseket. Így ezt nem hagyhatjuk figyelmen kívül. A novellákban megjelenő nyelvi udvariassági formák hitelességének vizsgálatához a dolgozat második fele szolgálhat segítségül, melyben Mikszáth levelezéseit vizsgáljuk meg. Így a dolgozat második része nem csak kiegészíti, hanem alá is támaszthatja, illetve adott esetben cáfolhatja az eddig kijelentetteket. A novellákban előforduló nyelvi udvariassági formákat vizsgálva kijelenthetjük, hogy nagyobb mértékben a megszólítások, s kisebb mértékben a köszönések jelzik a beszédpartnerek közötti viszonyt. A megszólítások és a köszönések mellett a tegezés illetve a magázás az, mely igen sok információval szolgál számunkra a beszédpartnerek közötti viszony megállapításában. Illetve a társadalomtörténészek is hasznos következtetéseket vonhatnak le belőle.

9. Módszertani megjegyzések a levelezés feldolgozásáról

9.1. A nyelvi udvariassági formák rendszerezése

Az elméleti bevezetőben már szóba került Kertész Manó neve. Szállok az úrnak című munkájában (KERTÉSZ, 1996) a század első felének neves nyelvésze filológiai alapossággal és szórakoztató leleménnyel követi nyomon az udvarias érintkezés szavainak jelentésváltozásait. Munkájában egy-egy nyelvi udvariassági forma történetét követi végig. Feltárva a kifejezések jelentésváltozásait, illetve megnevezve a kifejezést használók társadalmi körét. A munkájában vizsgált nyelvi udvariassági formák többsége előfordul Mikszáth Kálmán levelezésében is. Így a források feldolgozásakor jelentősen támaszkodom Kertész Manó munkájára. Az előkerülő nyelvi udvariassági formák előtörténetének bemutatásakor Kertész könyvét veszem alapul. Az adatok csoportosításánál a novellák vizsgálatánál használt felosztást alkalmazom. Ahol lehetséges, kiegészítve a Kertész által alkalmazott csoportosítással.

9.2. Mikszáth Kálmán leveleinek használhatóságáról

Mikszáth Kálmán igen bőséges levelezést hagyott hátra. Első levele 1865. őszéről maradt ránk, míg az utolsó keltezése 1910. május 28. Ez alatt a 45 év alatt 571 levél, illetve levéltöredék maradt ránk. A kutatásban csak a teljes leveleket vettem figyelembe, ugyanis a töredékek többsége nem tartalmaz megszólítást illetve elköszönést.

A kutatást segíti, hogy nem csak Mikszáth Kálmán levelei találhatók meg, hanem a Mikszáth Kálmánnak címzettek is előfordulnak. Igaz a levelek többsége Mikszáthtól származik. A levél írói és címzettjeiből a XIX. század végének szinte teljes társadalmi keresztmetszetét összeállíthatjuk. Egyaránt megtaláljuk a történelmi-nemzeti társadalom illetve a polgári társadalom képviselőit. A levelekből azonban az alsóbb társadalmi rétegek kimaradnak. Így ez a forrás nem szolgáltat adatot a munkások illetve parasztok köszönési illetve megszólítási szokásairól. A parasztok nyelvi udvariassági formáiról egyfajta képet már kaptunk a novellákból, így kénytelenek vagyunk arra hagyatkozni.

9.3. A levelek íróiról és címzettjeiről

Ahogy az előző részben már említettem, a levelek szerzői, illetve címzettjei között megtalálható a korabeli magyarországi társadalom szinte teljes keresztmetszete. A foglalkozások, társadalmi osztályok vizsgálata előtt ki kell térni a nemek arányára. Az alábbi táblázatok bemutatják a Mikszáth Kálmán által írt illetve a neki írt levelek nemenkénti megosztását. Ebbe a táblázatba vettem a különböző társaságokat, hivatalokat. Ezt az indokolta, hogy a levelekből igen gyakran kiderült, hogy egy-egy társaságon belül kinek címezte Mikszáth a levelet, illetve ki írta a levelet. Azaz az esetek többségében jól azonosítható, hogy férfi avagy nő a címzett, illetőleg a levél írója. Néhány esetben azonban ez nem derült ki a levél szövegéből. Csak a társaság vagy intézmény van megadva.

9.3.1. A Mikszáth Kálmán által írt levelekről

A ránk maradt levelek többsége Mikszáth Kálmán tollából származik. Hatványozottan igaz ez a korai évekre, ahonnan alig maradt ránk Mikszáth számára címzett levél. A leveleknek több mint a felét férfiakra címezte, kisebb hányadukat hölgyeknek, s egészen kevés azon levelek száma, melyeknek címzettjeinek pontos személye felderítetlen maradt.

Keletkezési ideje	A levél címzettje			
	Férfi	Nő	Egyesület	Összesen
1865-1869	2	0	0	2
1870-1879	74	61	0	135
1880-1889	43	36	1	80
1890-1899	16	2	1	19
1900-1910	102	26	11	139
1865-1910	237	125	13	375

Mikszáth Kálmán leveleinek
címzettjei nemek illetve évtizedek szerinti felosztásban.

A legtöbb Mikszáth által írt levél az 1870-es évekből illetve, a XX. század első évtizedéből maradt ránk. E két évtized igen távol esik egymástól ahhoz, hogy az esetleges változások a nyelvi udvariassági formák használatában, az esetleges jelentésváltozások megfigyelhetőek legyenek.

9.3.2. A Mikszáth Kálmánnak címzett levelek szerzőiről

A Mikszáthnak írott levelek alkotják a levelezés kisebbik részét. Forrásértékük azonban ellensúlyozza a számbeli hátrányt. A levelek feladói hasonló arányt mutatnak a Mikszáth által írt levelek címzettjeivel. Azaz többségben vannak a férfiak, illetve az utolsó évtized bővelkedik leginkább levelekben. Különösen igaz ez az intézmények, szervezetek, testületek levelezésére. Az első ilyen jellegű levél 1899. február 9.-én keletkezett (229. levél, A Budapesti Újságírók Egyesülete – MK-nak).

Keletkezési ideje	A levél írója			
	Férfi	Nő	Egyesület	Összesen
1865-1869	2	0	0	2
1870-1879	0	2	0	2
1880-1889	15	2	0	17
1890-1899	7	0	1	8
1900-1910	94	13	18	125
1865-1910	118	17	19	154

Mikszáth Kálmánnak címzett levelek
feladói nemek, illetve évtizedek szerinti felosztásban

10. Nyelvi udvariassági formák a levelekben

A közel ötszáz levél bőséges adathalmazt biztosít a vizsgálódáshoz. Elsősorban a megszólításokat, illetve elköszönéseket vizsgálom. Elvégre az előbeszédben megjelenő köszönés és megszólítás írásbeli megfelelőjeként tekinthetünk erre. A novellák vizsgálatakor kisebb hangsúlyt kapott az elköszönés, egy-egy párbeszéd lezárása. A levelek vizsgálatakor azonban gyakran azzal szembesültem, hogy több információt hordoznak az elköszönések a partnerek közötti társadalmi kapcsolatról, mint a megszólítások. Az elköszönések formájukban, tartalmukban jóval változatosabbak, mint a megszólítások. Terjedelmük igen változatos. Előfordul, hogy csak a levél szerzőjének a keresztnévét teszi a levél végére. Gyakran azonban egész mondatos az elköszönés, kivételes esetekben több mondaton keresztül is tarthat. Ebből következően az elköszönések igen gazdagak a beszédpartnerek közötti viszonyra utaló nyelvi udvariassági formákban. Gyakori a túlzás, fokozás, melyek ahogy majd a későbbiekben láthatjuk eltérő céllal szerepelnek a levelek végén. Ugyanazon levél megszólítása és elköszönése minden esetben azonos viszonyt feltételez a levél szerzője és címzettje, azaz a beszédpartnerek között. E kijelentés elsőre bagatellnek, esetleg fölöslegesnek tűnhet. Ennek tudatában azonban könnyedén besorolhatunk egy-egy új nyelvi udvariassági formát, ha a levélben előfordul korábban már meghatározott elem. Illetőleg ez a kettősség biztosíthat minket a levelekben előforduló nyelvi udvariassági formák tudatos használatáról. E mellett a leveleken található címzések összevetése a levélben szereplő nyelvi udvariassági formákkal is igen tanulságos. Ezekből a címzésekből kaphatunk képet a formális és informális megszólítások, titulusok használatáról.

10.1. Családon belüli nyelvi udvariassági formák

Mikszáth levelezésében a családi kapcsolatokról igen keveset tudunk meg. Ennek egyik oka szülei korai halálában keresendőek. 1873 tavaszán illetve nyarán vesztí el édesapját és édesanyját. Ugyan ebben az évben vesztí feleségül Mauks Ilonát, mivel már házassága előtt is igen intenzív levelezést folytatott. Kapcsolatuk igen érdekesen alakult, kétszer is megházasodtak. A legtöbb levelet – szám szerint hatvannégyet –

Mikszáth Mauks Ilonának írta. A fennmaradt levelezés sajnos elég egyoldalú. Mauks Ilonától mindössze két levél maradt ránk, s azok is csak töredékek. Így se megszólítás, s elköszönést nem tartalmaz. Így csak a szövegből vonhatunk le következtetéseket. Mint ahogy a korábbiakban már említettem a tegezés magázás kettőssége igen sok mindent elárul a beszédpartnerek közötti viszonyról. A leveleket megvizsgálva arra a megállításra juthatunk, hogy mindkét fél magázta a másikat. E magázás mögött a másik nem felé érzett tisztelet húzódik meg. A hölgyeknek címzett levelekben Mikszáth mindig a magázó formát használja. A levelek bensőséges hangvételt nem gátolja a magázás, ahogy ez az alábbi levélrészletből is kiténik:

„Lelkem mélyéig meghatva, elboruló szívvel és a legnagyobb hálával írom e sorokat, hogy azt a boldog két esztendő, amit együtt töltöttünk, magának megköszönjem. Soha semmi sem tudná a fényét és édes emlékét elhomályosítani lelkemben...”

(69. levél, MK – feleségének, Mauks Ilonának)

„Én eddig is szívesen tűrtem a nélkülözést, amely tulajdonképpen nem is volt nélkülözés, mert bírtam rám nézve a világon a legnagyobb kincset: szeretetét. Szívesen tűnök még többet is, csak az oldala mellett lehessenek, hogy csüggedő erejét biztathatnám, bátoríthatnám, és résztvehetnék küzdelmeiben.”

(70. levél, Mikszáth Kálmánné – MK-nak)

Sajnos az első levelek többsége – egy-két kivételt nem számítva – nem tartalmaz megszólítást, de a levelek szövegében találkozunk nyelvi udvariassági elemekkel. Jól érzékelhető a Mikszáth Kálmán és Mauks Ilona közötti kapcsolat változása. Mikszáth Kálmán első Ilonához írott levelében hűvös, tárgyias stílust használ. Ez érződik a levélben megjelenő megszólításban, s az elköszönésben is:

„Legyen szíves Nagysád két ócska selyemkendőt, vagy akármféle tárgyat (csak nagy ne legyen) selyemből kölcsönküldeni egy fél órára.

Mikszáth Kálmán”

(19. levél, MK – Mauks Ilonának)

A *nagysád* megszólítás egyfajta tiszteletet, s tisztelettudó távolságtartást hordoz. A későbbi levelekben ez a viszony igen hamar megváltozik. Néhány levéllel később már *Bájos elnökünk* megszólítást használ, s az elköszönés is bőbeszédűbb:

Fogadja tiszteletem és meleg rokonszenvem kinyilvánítását.
Mikszáth Kálmán.

(23. levél, MK – Mauks Ilonának)

A levelek többsége már a szerelmi kapcsolatról tanúskodik. Ennek megfelelően hangvételük bensőséges. Ezt támasztják alá a Mikszáth által írt levelek megszólításai. Többségükben keresztnév szerepel. Igen gyakran becézett formában: *Kedves Ilonka!* A becéző forma igen gyakran kiegészül birtokos személyjellel is, mely tovább erősíti a szoros és bensőséges kapcsolatot: *Kedves Ilonkám!* Mintegy az összetartozás kifejezője is. Ha összevetjük a levelek megszólításait a novellákéval, nagyfokú hasonlóságot találunk. Mind kettőben gyakori a keresztnév illetve annak becézett formájának a használata.

Mikszáth leveleiben előszeretettel becézi kedvesét. Több levelében is különböző beceneveket és jelzőket használ Ilona megszólításakor. Ezek a jelzők, becenevek többségében kedveskedők, viccesek: *Kedves Mimike! Kedves bagolykám! Kedves kis gyémántkám! Kedves bogárkám! Kedves picinyem! Kedves anygalkám!* Illetve egy-egy korábbi dologra utalnak: *Kedves haragos kis Ilonkám!* Ahogy a felsorolt példákban is látszik, a *kedves* jelző szinte mindegyik megszólításban szerepel. Ahogy majd a későbbiekben is láthatjuk a bizalmas kapcsolat egyik kifejezője a *kedves* jelző használata.

Ahogy korábban említettem, az elköszönések terjedelmesebbek a megszólításoknál. Így van ez ebben az esetben is. Ahogy a korábbiakban már láthattuk, az első levelek Mikszáth és Ilona között elköszönései igen szűkszavúak. Leginkább csak a levél szerzőjének a nevére korlátozódnak. Ám a kapcsolat szorosabbra válásával az elköszönések is színesednek, s ugyanazt a bensőséges kapcsolatot mutatják, mint amit a megszólításokból leolvashattunk:

Kívánok jó egészséget. Csókolom és maradok mindig a régi, magát igazán szerető

Mikszáth Kálmán

(35. levél, MK – Mauks Ilonának)

Kívánok jó egészséget, s csókolom számtalanszor M. K.

(43. levél, MK – Mauks Ilonának)

Csókolja milliószor Kálmán.

(45. levél, MK – Mauks Ilonának)

Őszinte tisztelettel Mikszáth Kálmán.

(46. levél, MK – Mauks Ilonának)

Isten önnel, kis boglyas Ilonkám!

Oh, csak megsimíthatnám a haját fölfelé!!!

Kálmán.

(48. levél, MK – Mauks Ilonának)

A szerelmesek, illetőleg a házaspár közötti bensőséges kapcsolatra utal a *csókol* ige ragozott alakjának gyakori előfordulása. Illetve itt is megjelenik a megszólításokban megfigyelt becézett keresztnév, valamint a jelzők halmozása: *kis boglyas Ilonkám*.

A családon belüli nyelvi udvariassági formák vizsgálatakor a Mikszáth és Ilona közötti levelezés mellett megemlíthetjük Mikszáth Kálmán Mauks Kornéliának írt leveleit is. A levelek száma eltörpül az Ilonának írott levelek mellett, de tartalmuk minden képen tanulságos. Két Mikszáth levél maradt ránk, melyek közül az első megszólítása és elköszönése is igen humoros.

Megszólítás	Elköszönés
37. levél, MK – Mauks Kornéliának	
<i>A m. kir. tudományos akadémia egyik felétől.</i> <i>A tekintetes tudományos akadémia másik felének</i> <i>Mohorán</i> <i>Tisztelt féltudós társaság!</i>	<i>A tekintetes félakadémiának hűséges másik fele M. K.</i>
109. levél, MK – Mauks Kornéliának	
<i>Kedves Nelkám! Kisebbik feleségem!</i>	<i>Számtalanszor csókolom, s maradok kisebbik férje Kálmán</i>

A vicces, kötetlen forma pedig igen jó és bizalmas viszonyt feltételez. Ezt a feltételezést támasztják alá a ránk maradt másik levél udvariassági formái, melyben a rokoni kapcsolattal humorizál Mikszáth.

10.2. Barátok, ismerősök közötti nyelvi udvariassági formák

Mikszáth Kálmán igen nagyszámú baráti körrel bírt. Ennek megfelelően levelezésének nagyobbik hányadát barátaival, ismerőseivel váltott levelei teszik ki. A bőséges forrásanyag széles körű vizsgálatot tesz lehetővé.

A megszólításokban leggyakrabban a *barát* szó valamely ragozott formája szerepel. Általában egyes szám harmadik személyű birtokos személyjellel ellátott formával találkozunk. E kifejezés azonban a legritkább esetben áll önállóan. Különböző jelzőkkel kiegészülve áll a levelek élén megszólításként. Legtöbbször a *Kedves barátom! Tisztelt barátom!* jelzős szerkezet fordul elő a levelek megszólításaiban. 111 megszólításban találkozunk a *barát* szó valamely ragozott formájával. Ezekből 67 alkalommal a *kedves* jelzővel 37 alkalommal, pedig a *tisztelt* jelzővel áll a levelek élén. Találkozunk olyan esettel is, ahol a *kedves* és a *tisztelt* jelző együtt szerepel: *Kedves és tisztelt Barátom!* (419. levél Perényi Zsigmond – MK-nak)

A *kedves* jelző helyes értelmezéséhez Kertész Manó munkájára támaszkodhatunk. A *kedves* jelző, mint a társas érintkezés eleme, azaz nyelvi udvariassági forma,

„hogy a XVI. és XVII. század határán megjelenik, elárasztja minden rangúak leveleit, egyszerre használatának egész gazdagságában lép fel, sőt azt mondhatni, hogy idők jártával szerepköre inkább szűkült, hogysesm bővült. Maga a szó nem a XVII. sz. alkotása; ősi magyar szónak közkeletű képzővel való továbbképzése, száz számra olvashatjuk kódexeinkben, csak éppen hogy a társas érintkezésben nem éltek vele a XVII. század előtt. Régen is, mint most kettőt jelentett: azt is, hogy 'nekem kedvem szerint való', meg azt is, hogy 'neked kedved szerint való'.” (KERTÉSZ 1996, 101.) KERTÉSZ vizsgálódásai szerint a *kedves* az előző századok *szerelemes* jelzőjének a helyét veszi át. Így a *kedves* jelző a családi és baráti kapcsolatok kifejezésére lett használatos. Ezt a megállapítást támasztja alá Mikszáth levelezése is. A *kedves* jelzőt, ahogy korábban is láttuk már, nem csak barátaival folytatott levelezésében, hanem feleségének írott leveleiben is gyakran használta.

A *kedves* jelző mellett a *tisztelt* is igen nagy számban szerepel a megszólításokban. KERTÉSZ kutatásai szerint az 1740-es években kezdi felváltani a *tisztel* az *udvarol* szavunkat. A *tisztel* származékai a *tisztelt* és a *tiszteltet*. Az elsővel, a megszólításokban, míg a másodikkal az elköszönésekben találkozunk. A *tisztelt* jelző elterjedésére minden bizonnyal nagy hatással volt a német *verehrert* illetve *hochenzeuhrender Herr* megszólítás. KERTÉSZ Manó szerint, „a *tisztelt* jelző sohasem áll önmagában, hanem mindig valami fokozó határozó társaságában: „Híven tisztelt Uram”, „igazán tisztelt barátom”, „különösen tisztelt drága Nagy Asszony”, a mi igen tisztelt Bártffaynk”, mélyen tisztelt jóakaró Uram” és ezekhez hasonló kapcsolatok teszik hatásosabbá az alapszó jelentését.” (KERTÉSZ 1996, 187.) Ezzel a megállapítással csak részben érthetünk egyet a levelek vizsgálata után. A levelekben előforduló *tisztelt* jelzők többségében egyéb jelzőkkel állnak együtt.

Mélyen tisztelt barátom!

(430. levél, Révai Mór János – MK-nak)

Igen tisztelt Barátom!

(435. levél, MK – Milkó Izidornak)

Találunk azonban olyan megszólításokat is, melyekben a *tisztelt* jelző önmagában áll a *barátom* mellett.

Tisztelt Barátom!

(428. levél, MK – Szabolcska Mihálynak)

Tisztelt Barátom!

(429. levél, Perényi Zsigmond – MK-nak)

A *barát* ragozott alakjaival (leggyakrabban *barátom*) és egyéb szavakkal is illetik egymást az ismerősök a levelekben. Gyakori a barát szinonimájának a használata. Jókai Mór egyik levelében (182. levél) Mikszáthot *Kedves pajtásom!* megszólítással illeti. Mikszáth Kálmán Csiky Kálmánt a következőképpen köszönti egyik levele elején: *Kedves druzám és komám!* Hasonló megszólítással találkozhatunk Gr Eszterházy Kálmán Mikszáthhoz írott levelében: *Tisztelt barátom! Kedves Druzám!* A *druzám* kifejezés a 18. század óta ismert. Kétféle jelentése ismeretes. Szűkebb értelemben az azonos keresztnévűek nevezik egymást ezen a néven. Tágabb értelemben előfordul barát, cimborá jelentésben is. A levelek alapján arra következtethetünk, h. a XIX-XX. század fordulóján az azonos keresztnévűek használták ezt megszólításként. A korábban említettek mellett Könyves Tóth Kálmán és Mikszáth Kálmán levélváltásában is előfordul a *drusza* a megszólításban: *Kedves druzám!* Itt is megfigyelhető, ahogyan a *barát* szó használatánál is, hogy a legtöbb esetben a szó egyes szám harmadik személyű birtokos személyjellel ellátott alakját használják a megszólításokban.

A megszólítások egyértelműen utalnak a kötetlen, baráti viszonyra a levelező felek között. A korábbiakban kijelentettek szerint ugyanezt kell kifejezniük az elköszönéseknek is. Itt is igen nagy számban szerepel a *barát* szó. 68 levél tartalmazza a *barát* szó valamely ragozott alakját (A megszólításokban 111 alkalommal szerepelt). Legtöbbször – 49 levélben – az egyes szám második személyű birtokos személyjellel ellátott alak, *barátod*, szerepel (a megszólításokban 108 alkalommal fordul elő a *barátom* alak). A hasonlóság mellett itt is levonhatjuk a következtetést, hogy az elköszönések nagyobb változatosságot mutatnak.

A beszédpartnerek közötti kapcsolat vizsgálatánál az eddigiekben is fontos volt a tegezés, magázás vizsgálata. Az előző fejezetben láthattuk, hogy a bensőséges viszony nem feltétlenül követeli meg a tegező forma használatát. A barátokkal és

ismerősökkel folytatott levelezés némileg árnyaltabb képet mutat. 111 levél tartalmazza megszólításában a *barát* szó valamely ragozott alakját. Ezek közül 87 levélben tegező formával találkozunk. A magázó formát használó leveleket megvizsgálva két megállapításra juthatunk. A hölgyeknek írt, illetve a tőlük kapott levelek mindegyikében magázó formával találkozunk. Ahogyan a Mauks Ilonával folytatott levelezésben, ezekben a levelekben sem gátolja a bensőséges viszony megjelenését, kifejezését a magázás.

A férfiak közötti levelezésben vegyesen jelenik meg a tegezés és magázás. Azokban a levelekben, melyek megszólításában szerepel a *barát* valamely ragozott alakja és magázó formát használ a levél írója, ott valamely távolibb, nem baráti kapcsolat feltételezhető a levél írója és a címzett között. Többségében valamilyen munkakapcsolat feltételezhető a felek között. Író társak, újságok szerkesztőivel, kiadókkal való levelezésben találkozhatunk ilyen formákkal.

[Gleichenberg, 1889. július 25.]

Kedves barátom!

Egészen kijavuitam s 30-án hazaindulok.

Az idevaló élményekbe bele se kezdek - majd élőszóval.

Térjünk a dologra.

A »Góbék« című elbeszélés a »Nemzet« múlt karácsonyi számában, vagy ha nem, akkor január február foly.-ban ez idén. - A Szép Bulykainé vagy a negyedévi vagy az ötödévi folyamban. A Főv. Lapokban roppant könnyű kikeresni, mert Vadnaynál van tartalomjegyzék. Ha ez se volna elég, tessék a »Kavicsokból« átvenni még »A talpig embert«.

Köszönöm kedves figyelmét, hogy a kritikákat megküldte, persze csak részben vagyok megelégedve, igazságtalanul van megbíráva a regény.

De fogy-e legalább?

A korrektúrákat másik boríték alatt küldöm, s nemsokára magam is megyek. Addig is köszöntöm jó barátaimat, s maradok őszintén

júl. 25. 889. szerető igaz híve Mikszáth Kálmán

(174. levél, MK – Révai Mór Jónosnak)

Révai Mór János annak a Révai Testvéreknek a tagja, amely kiadó adta ki Mikszáth műveinek a jelentős részét. Így tulajdonképpen mint író és kiadó leveleznek egymással. Egy későbbi levélben azonban Mikszáth már tegezõ formát használ, akárcsak Révai a Mikszáthnak írott levélben:

[Budapest, 1906. december]

Kedves Mór!

Úgy vigyázz a könyvre, mint a két szemed világra; öt napig dolgoztam rajta, s soha többé nem bírnám még egyszer megcsinálni. Ha lehet, küld[dd] el mindjárt a nyomdába, s rendeld el, hogy siessenek vele!

igaz tisztelõd M.K.

(293. levél, MK – Révai Mór Jónosnak)

[Merán, 16/111. 1910.]

[Fejléc:] Grand Hotel Bristol. Gebrüder Walter. Meran Südtirol. Mélyen tisztelt barátom!

Március 4-iki levelemre ma kapom másolatban mellékelt választ Széli Józseftõl. Ezt a levelet, mint a személyek és viszonyok alapos ismerõje -Te bizonyára jobban fogod megérteni, mint én. Én azt olvasom ki belõle, hogy még lehet a dologról esetleg beszélni, és azt válaszoltam igen udvarias formában, hogy felkértem a fõispánt, közölné velem alkalmilag Pestre jövedele idõpontját, hogy értekezhessünk a dologról és lássuk, lehetséges-e valamelyes tranzakció?

Rám nézve a Fogarasi dolognak két szempontból van kiváló értéke, mindkettõ Veled kapcsolatos. - Az egyik az, hogy az iniciativa Tõled indult ki, amit sok okból igen nagyon értékelek, a másik az, hogy ha a kerületet, illetve annak mandátumát elnyernem sikerülne, ez mint a Te kerületed utódlása, az én szememben igen nagy erkölcsi értéket képezne - speciel rám nézve.

Épp ez okból nem is fogok ez ügyben semmit sem tenni tanácsod és útbaigazításod nélkül. Pár sorban egyidejûleg értesítem Jeszenszky államtit-

kárt a főispán levelének tartalmáról, mivel erre directe felhívott - de egyebekre nézve várom esetleges szíves utasításodat, illetve állásfoglalásodat. - Ha ez ügyben esetleg hazajövetelem előtt velem valamit közölni óhajtanál - talán Lacika útján izenhetnél pár sort, nehogy ezzel is fárasszalak most, mikor annyi a levélírásod.

Nagyon örültem a Tanítói ünnepély szép sikerének.

Ő Nagysága kezeit csókolva, k. fiaidat üdvözölve vagyok

mindenkor kész kötelezett

tisztelő híved

Révai Mór

(430. levél, Révai Mór János – MK-nak)

A magázásából tegezésbe való átváltást a két fél közötti kapcsolat megváltozása magyarázza. Míg az első levélben Mikszáth a könyveit kiadó társulat egyik vezetőjéhez írja levelet, addig a későbbi levelekben már két személyes jó barát leveleiről beszélhetünk, amit a szövegek tartalmával, hangvételével is alátámaszthatunk. Az előbbieket támasztja alá az a három levél (374. 394. 465.) is, melyeket a Révai Testvérek Irodalmi Intézett küldött Mikszáth Kálmánnak. Ezek közül kifejezetten tanulságos az utolsó levél:

[Budapest, 1910. máj. 16.]

Nagyságos Urunk!

Egyik művében Nagyságod azt a személyes reminiscenciáját mondja el, hogy midőn egyszer egy vidéki kastélyban vendégképpen töltött egy éjszakát, arra kérte a házigazdát, hogy adna valami olvasmányt, mert lefekvés előtt rendszeren olvasni szokott. Ez a kérelem nagy zavart okozott a háziaknak, mert hosszas keresés után egy régi lőcsei kalendáriumnál egyebet nem bírtak a házban felkutatni. Se könyvnek, se könyvszekrénynek semmi nyoma nem volt.

Hogy a Nagyságod horpácsi dominiumának vendégei valamikor így ne járjanak, felkértük Csepreghy mestert, rójon össze egy nagy könyvszek-

rényt, amely a Nagyságod horpácsi kúriájában levő dolgozó szoba egyik falát borítsa.

Ezt a bibliotékát Nagyságodnak jubileuma alkalmából azzal a kéressel ajánljuk fel, hogy azt tiszteletünk és nagyrabecsülésünk jeléül szívesen fogadni és a bibliotéka főhelyére saját munkáinak azt a kiadását szíveskedjék elhelyezni, amelyet a jubileumi bizottság megbízása folytán a leglelkesebb kiadói ambícióval létrehozni mi vagyunk szerencsések.

Fogadja Nagyságos Urunk sok szerencsekívánatunk mellett kiváló tiszteletünk nyilvánítását, mellyel [!] vagyunk

Budapest, 1910. május 16.

készséges hívei

Révai Testvérek Irodalmi Intézet

Részvénytársaság

Révai Mór s.k. Székely Ferenc

[Címzés:]

Nagyságos

Mikszáth Kálmán úrnak

Helyben

(465. levél, Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság – MK-nak)

A levél a hivatalos stílusnak megfelelően íródott. A levelet Révai Mór írta alá. Aláírása azonban itt a társaság vezetőjeként szerepel. Az előző levelekkel összevetve jól érzékelhető a különbség a magánlevél és a hivatalos levél között.

A tegező, illetve magázó forma használatával mutat kapcsolatot a megszólításokban szereplő *kedves* illetve *tisztelt* jelző használata. Azok közül a levelek közül, melyek megszólításban tartalmazzák a *barát* valamely ragozott formáját, és magázó formát használnak, azok megszólításában többségében *tisztelt* jelzőt találunk. A 23 levélből 20-ban a megszólításban a *tisztelt* jelzővel együtt áll a *barát* valamely ragozott formájával. Mindössze három esetben találkozunk a *kedves* jelzővel. Ezzel igazolhatjuk a korábbiakban tett megállapítást, miszerint a *kedves* egy szorosabb viszonyt feltételez, jelez, míg a *tisztelt* és különféle alakjai kevésbé bensőséges kapcsolatok esetén kerülnek elő.

10.3. Formális kapcsolatokhoz kötődő nyelvi udvariassági formák

Ahogy a novelláknál, úgy itt is a formális kapcsolatok leginkább valamilyen hierarchikus társadalmi kapcsolatot jelentenek. Míg a novellákban elsősorban a paraszti világ nyelvhasználatát vizsgáltuk meg, addig itt elsősorban a polgári világ kapcsolataira találunk példákat. Mikszáth Kálmán mint író, újságíró, politikus elsősorban ezekhez a szakmákhoz kapcsolódó hivatalos személyekkel, azaz kiadókkal, szerkesztőkkel, politikusokkal levelezett. Az alábbiakban kiderül, hogy mennyire különültek el a nyelvi udvariassági formákat tekintve a történelmi-nemzeti társadalomhoz köthető szakmák, foglalkozások a polgári társadalomhoz kapcsolhatóaktól.

A megszólításokban általánosan jelenik meg az *úr*, illetve ennek ragozott formáival. 69 levélben találkozhatunk. Ezek a levelek vegyes képet mutatnak abból a szempontból, hogy a történelmi-nemzeti vagy a polgári társadalomhoz sorolhatóak-e. Az esetleges különbségek a megszólításokban az *úrhoz* kapcsolódó jelzőkben találhatóak. 33 esetben találjuk az *úr* megszólítás előtt a *tisztelt* jelzőt, melyről korábban már szó esett. E jelző használata általános. Legtöbb esetben nem áll önmagában, valamilyen jelző kapcsolódik hozzá, ahogy ezt KERTÉSZ is megállapítja (KERTÉSZ 1996, 187). A tisztelthez társuló egyéb jelzők árulkodnak a megszólított társadalmi hovatartozásáról.

Igen nagy számban fordul elő a *tekintetes* jelző a megszólításokban. Leggyakrabban a *tisztelt*tel együtt, de találunk példát az önálló előfordulásra is. A „közzenemesi osztálynak a címe szaporodik meg a XVII. század közepe táján egy új címmel, az eredetileg főurat illető tekintetes-sel. Ez a 'tekintetes', amint előbb láttuk, a 'nagyságos'-sal összeforrva még a XVII. század második felében is a főnemesek címe; azonban már 1640 táján sok helyütt megbomlik a kettőnek a szoros együvé tartozása és a 'tekintetes', a 'nemes, nemzetes és vitézlő' társaságába kerülve egy fokkal alacsonyabb társadalmi réteg tulajdona lesz” (KERTÉSZ 1996, 60). A XVIII. század elejére megszületett a *tekintetes úr*, „hogy másfél századnál hosszabb ideig címe legyen a középbirtokos nemességnek, a vármegye urainak, ügyvédeknek, orvosoknak, szóval az úgynevezett honorácior osztálynak” (KERTÉSZ 1996, 61-62.). Ezek a társadalmi csoportok, melyeket KERTÉSZ felsorolt, a történelmi-nemzeti társadalomhoz tartoznak. Noha 1848-ban a rendi előjogok felszámolódtak, a nemesi címet viselők

mégis megtarthaták címüket, nem örökíthették. Ennek a folytonosságnak megfelelően „a ’tekintetes’ még a szabadságharc után is sokáig tekintélyes cím: 1874-ben Prielle Kornáliát, a jeles művésznőt Szigligeti Ede ’Tekintetes Asszony’-nak szólítja” (KERTÉSZ 1996, 64).

Több levélben is igazolható KERTÉSZ azon kijelentése, hogy „az úgynevezett honorácior osztálynak” (KERTÉSZ 1996, 62.) a megszólításában szerepel a *tekintetes*. Mikszáth Kálmán több alkalommal írt levelet Détsy Imre ügyvédnek. E levelek megszólításában többségében a *tekintetes ügyvéd úr* (67. levél), *Tekintetes Décsy [Détsy] Imre ügyvéd úr* (66. levél) szerepel. Találkozunk azonban *Tisztelt ügyvéd úr!* (82. levél) megszólítással is, mely inkább a polgári társadalom csoportjaira lesz jellemző. A két jelző keveredését mutatja a 73. és a 73/a levél megszólítása:

Tisztelt tekintetes úr!

(73. levél, MK – Wodianer Fülöp kiadónak)

Mélyen tisztelt tekintetes úr!

(73/a MK – Id. Szinnyei Józsefnek)

Ugyan ilyen keveredést mutatnak más, korábban használt megszólítások jelzők. A *méltóságos úr*, a *nagyságos úr* és a *tekintetes úr* megszólítása sem mutat olyan éles társadalmi különbségeket, mint ahogy az a korábbi korok forrásából kitűnik. Ennek magyarázata két részből tevődik össze. Egyrészt a magyar társadalom a XIX. század második felében erősen átalakulóban volt. Az egyes címek, társadalmi pozíciók értéke változott. Valamint nem lehet olyan éles határokat meghúzni a történelmi-nemzeti valamint a polgári társadalom egyes csoportja között. Ez a bizonytalan, gyakran szabálytalannak tűnő használata a megszólításoknak a változást bizonyítja. A másik magyarázat ezen kifejezések történetében keresendő. „Azt mondtuk, hogy a ’tekintetes’ süllyedése akkor indul meg, amikor a főrangúak címe, a méltóságos felszínre bukkan. De azért láttuk, hogy az igazi régi ’tekintetes nagyságos’ urak sem válnak meg ettől a címtől mindjárt, amikor alacsonyabb rangúakat is kezdenek ’tekintetes’-nek tisztelni. Sőt a méltóságos-nak első megjelenésekor a ’tekintetes’ a párja: Murtezu pasát Bethlen Gábor 1627-ben „tekintetes és méltóságos vezér”-nek szólítja (TörtTár 1882. évf. 42)” (KERTÉSZ 1996, 64-65.) A XIX–XX.

század fordulójára bizonytalanná váló használatát ezeknek a megszólításoknak bizonyítja Mikszáth azon levele, melyet Háromszék megye alispánjának írt. A négy fogalmazásban maradt fent. Ezek közül kettő tartalmaz megszólítást. A b) fogalmazásban *Tekintetes alispán úr*, míg a d) fogalmazásban *Nagyságos alispán úr!* megszólítást használ. Végül az elküldött levélben is a *Tekintetes Alispán Úr!* formát használja.

Általános tendenciaként figyelhető meg a méltóságos, tekintetes, nagyságos használata abban az esetben, ha a levél címzettje idősebb, kivált, ha 1848 előtt született. Ennek megfelelően szólítja Mikszáth Görgey Artúrt *Méltóságos Tábornok Úr!*-nak (243. levél), illetve Gyulai Pált *Méltóságos Úr!*-nak (199. levél)

Nem alakíthatunk ki egységes képet a politikusok megszólításában sem. Mikszáth Kálmán aktív részese volt a korabeli magyarországi politikának, többször képviselővé is választották. Így levelezésében igen sok levél kötődik politikusokhoz. Mikszáth Kálmán politikus társaihoz írott leveleiben legtöbbit a *tisztelt* jelzőt használja a megszólításokban: *Mélyen tisztelt elnök úr!* (165. levél, MK – Szotyori Nagy Károlynak; a Szabadelvű Párt elnökének). Míg a Mikszáth Kálmánhoz mint képviselőhöz írott levelek megszólításaiban a *nagyságos*, *méltóságos*, *tekintetes* jelzőkkel találkozunk:

Mélyen tisztelt Képviselő úr!

(229. levél, A Budapesi Újságírók Egyesülete – MK-nak)

Nagyságos Mikszáth Kálmán orsz. képviselő úrnak, (270. levél, A Fogarasi M. Állami Fiúgimnázium „Mikszáth Önképző Köre” – MK-nak)

Nagyságos Képviselő Úr!

(311. levél, Major Károly – MK-nak)

Nagyságos Képviselő Úr!

(316. levél, Boeriu Irodion – MK-nak)

Nagyságos Képviselő Úr! Mélyen tisztelt barátom!

(386. levél, Nagy Károly, Nógrád vármegye alispánja – MK-nak)

Ismételten a különböző megszólítások keveredését mutatja a következő levél, melyet Váradi Béla, Mikszáth Kálmán egyik életrajzírója, küldött Mikszáthnak:

Mélyen tisztelt Képviselő Úr!

Tegnap este átvevén Nagyságodtól az életrajz korrektúráját, közé keveredett egy lapnyi kézírata. Mivel úgy nézem, hogy ez még nem járt szedő kezében, s így szüksége lehet rá, vagyok bátor ide mellékelve visszaküldeni, maradván

Nagyságodnak a legmélyebb tisztelettel alázatos szolgája Várdai Béla

(393. levél, Várdai Béla – MK-nak)

Míg a megszólításban *Mélyen tisztelt Képviselő Úr!*-al találkozunk, addig az elköszönésben már *Nagyságod* kifejezés áll.

Az eddigiektől eltérően a megszólításoknál egységesebb képet mutatnak az elköszönések. Abban az esetben, ha a megszólításban a *méltóságos, tekintetes, nagyságos* jelzők valamelyikével találkozunk szinte bizonyos, hogy az elköszönésben az *alázatos szolgája* valamely formáját találjuk. Ez a nyelvi udvariassági forma története nagyon szorosan kötődik a beszédpartnerek közötti viszonyhoz. Feudális, hűbéri társadalmat feltételez. Az úr szolga viszonyt elsősorban a földesúr jobbágy közötti viszonyra szoktuk érteni. Azonban itt nem ez a társadalmi alá-fölé rendeltség áll a háttérben, hanem a hűbéri lánc illetőleg ennek magyar megfelelője, azaz a familiáris viszony. Noha az 1351. évi dekrétum kimondja, hogy a nemesség jogilag egyenlő, azonban a nemesi társadalom mégis igen differenciált. A különbség alapja pedig a vagyon. A kisebb, elszegényedett nemesek nem képesek saját maguk megvédésére, illetve katonai szolgálataik ellátására. Ezért nagyobb földesurakhoz, elsősorban főurakhoz szegődnek. Aki zsoldot és védelmet biztosít számukra. Cserébe ezért valamely, jellemzően katonai, szolgálattal tartoznak. Azaz a főúr szolgálói lesznek.

Noha ez az alá-fölérendeltség 1848-ban megszűnt, az ezt őrző nyelvi udvariassági forma – ahogyan a *méltóságos, nagyságos, tekintetes* – tovább él:

alázatos szolgája Mikszáth Kálmán

(66. levél, MK – Détsy Imrének)

Őszinte tisztelettel maradtam alázatos szolgája Mikszáth Kálmán

(73/a levél, MK – Id. Szinnyei Józsefnek)

Alázatos szolgája Mikszáth Kálmán

(199. levél, MK – Gyulai Pálnak)

Alázatos szolgájuk Mikszáth Kálmán

(399. levél, MK – Varjassy Árpádnak)

Női kéz által írott levélben is előfordul ez az elköszönés, ami mutatja, hogy a nyelvi udvariassági forma mögött már nincsen meg a tényleges familiáris, úr – szolga viszony.

alázatos szolgája özv. Pósa Károlyné Simonffy Jusztina

(377. levél, Özv. Pósa Károlyné – MK-nak)

Kevésbé változatos képet mutat a polgári társadalomhoz sorolható címzettek megszólítása. Általános a *tisztelt* jelző használata mely után leggyakrabban a foglalkozás megjelölése áll:

Tisztelt ügyvéd úr[!]

(82. levél, MK – Détsy Imrének)

Tisztelt szerkesztő úr!

(86. levél, MK – Ifj. Szinnyei Józsefnek)

Tisztelt képviselő úr!

(93. levél, MK – Hermán Ottónak)

Tisztelt elnök úr!

(143. levél, MK – Herich Károlynak)

Találkozunk olyan levelekkel is, ahol a megszólításban nevéen, általában vezetőik nevéen szólítja a címzettet a levél írója:

Igen tisztelt Burger Úr!

(297. levél, MK – Burger Gusztávnak)

Nagyon tisztelt Mikszát úr,

(341. levél, Simon Rózika MK-nak)

Mikszáth Kálmán író úrnak

(455. levél, Herodek Károly – MK-nak)

Némileg változatosabb képet mutatnak az elköszönések. Gyakori, hogy csak egyszerű aláírás szerepel. Kivált akkor, ha valamilyen intézmény igazgatója, valamely hivatalnoka ír levelet Mikszáthnak. Jó példa erre az előbb idézett levél (455. levél). Herodek Károly a Vakok Budapesti Országos Királyi Nevelő Tanintézetének igazgatója. Nem magánemberként, hanem igazgatói minőségében írta a levelet Mikszáthnak.

Általános az elköszönésekben az *igaz híve* kifejezés használata, valamint ahogy a megszólításokban igen gyakori a *tisztelt* jelző, úgy az elköszönésekben a *tisztelettel* fordul elő nagyon sokszor.

Tisztelettel igaz híve Mikszáth Kálmán

(297. levél, MK – Burger Gusztávnak)

Tisztelettel Mikszáth Kálmán

(300. levél, MK – Burger Gusztávnak)

őszinte tisztelője: [aláírás]

(303. levél, MK – Pákh Károlynak)

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy nyelvi udvariassági formákban jól elkülöníthető a történelmi-nemzeti illetve a polgári társadalom. Az elsőhöz köthető a *méltóságos, tekintetes, nagyságos* megszólítás, illetve az *alázatos szolgálja* elköszönés. A második csoporthoz kapcsolódik a *tisztelt* jelző használata, illetve az *igaz híve* elköszönés. Azonban ezek használata nem teljesen szabályos. Igen gyakran keveredik, hogy ki milyen megszólítást illetve elköszönést használ levelében.

10.4. Nyelvi udvariassági formák olyan levelekben, melyek szerzője, vagy címzettje ismeretlen

Az előző fejezetekben olyan levelekkel foglalkoztunk, melyek szerzője, illetve címzettje pontosan azonosítható. A levelek kritikai kiadásának (MKÖM, 24-25-26) köszönhetően a személyek közötti kapcsolat is pontosan megállapítható, mely igen

hasznos a hipotézisek igazolására. A levelek között azonban találunk két olyat, melynek szerzője ismeretlen, valamint egyet melynek címzettjét nem tudjuk beazonosítani. Az előző fejezetekben megfigyelt szabályszerűségekből és az azokból levont tanulságokból kiindulva kísérletet teszek a beszédpartnerek közötti viszony megállapítására.

Az első levél szerzője ismeretlen, a címzettje Mikszáth Kálmán.

[Budapest, 1882. Júl. 29.]

Tisztelt barátom!

Az egyszeri öreg néger rabszolgának azt mondta a gazdája egyszer jókedvében: »no Paddy, fölszabadítalak«. Mire Paddy illő tisztelettel felel: »nem, massa, ha már megetted a húst, edd meg a csontot is!«

Ilyenformán mondhatnám most én is Önnek: ha már feldolgozta az én (közös forrásból eredt) barometrum-históriáimat, mármost az enyémmel gyűjtsen alá! De nem mondom, mert még azt hiszi, hogy az önét is olyannak tartom, amely alá gyűjtani érdemes az enyémmel, mely pedig meglehet, szintén nem olyan, hogy vele más valami alá gyűjtsanak. Nézze meg és próbálja meg, vajon nincs-e egy kis húsa, amiért a csontvázat - a csak anekdotára való point-t - érdemes volna a Naptár leveses faze-kába dobni? Ha igen, örülök neki, ha nem - nem búsulok miatta. Különben pedig si vales, bene est, ego quidem valeo.

Tisztelő szolgája [Az aláírás leszakítva]

(111. levél, ismeretlen – MK-nak)

A megszólítás *Tisztelt barátom!* arra enged következtetni, hogy a levél írója személyesen ismerhette Mikszáthot. Erre utal a *barátom* megszólítás használata. Kapcsolatuk azonban nem lehet túl szoros, amire a *tisztelt* jelző használatából következtetek. Így a megszólítás alapján ismerősök lehetnek a levelező felek. Kapcsolatuk nem túl szoros, esetleg egy korábbi találkozásra korlátozódott, vagy valamilyen munkakapcsolat lehet.

Ezt támasztja alá a levélben használt magázó forma is. A korábbiakban megállapítottuk, hogy a tegező formát szorosabb ismeretségek alkalmával – rokoni, baráti kapcsolatok – használták. Láttunk rá példát, hogy a magázás is kifejezhet szorosabb kapcsolatot, ez azonban a hölgyek felé volt érvényes (Mikszáth és Mauks Ilona levelezése) .

Érdekes fordulatot hoz a beszédpartnerek közötti viszony megállapításában az elköszönés: *Tisztelő szolgája ...* Ez a forma leginkább a formális kapcsolatokra volt jellemző, ahogyan azt az előző fejezetben láttuk. Az előbbiekkal összevetve véleményem szerint a felek közötti kapcsolat távoli, amit csak a *barátom* megszólítás cáfol. Ennek megfejtését segíti a levél tartalma. Ebből kiderül, hogy a levél írója is irodalommal, írással foglalkozik. Ezt támasztja alá a levélhez tartozó jegyzet is: „Mikszáth Kálmán többször kapott ismerősöktől vagy ismeretlenektől ötletet, használhatót vagy használhatatlant megírásra. Az ötletek küldői általában literatus emberek, a téma kölcsönzés csak ürügy arra, hogy maguk írói működéséhez támogatást keressenek” (MKÖM, I/304). Így a közös „szakma” magyarázhatja a *barátom* megszólítást. Ha ezt igaznak tartjuk, akkor a levél szerzőjét, és ezen nyelvi udvariassági formákat a polgári társadalomhoz sorolhatjuk. Hiszen az írókat, költőket a szabad foglalkozású értelmiség tagjai közé veszik a társadalom történészek, hiszen olyan tagjai a társadalomnak, akik szellemi tőkájukat használva keresik kenyerüket, azonban nem elkötelezettek egy szakma, munkahely, hivatal felé. Jól alátámasztja ezt maga Mikszáth, aki az írás mellett újságírással, -szerkesztéssel, politikával is foglalkozott.

Időrendben haladva a második levelet Mikszáth Kálmán írta egy tanárnak:

[Budapest, 1909?]

Igen tisztelt tanár úr!

Igen szép a kis dolgozat és sajnálnám, hogy itt pusztuljon el az én asztalomon -pedig itt az lenne a sorsa, mert nekem úgyszólván semmi összeköttetésem nincs az írókkal és kiadókkal.

Ez egy kicsit furcsának tetszhetik Ön előtt, de így van. Én már egy évtizede nem voltam semmiféle redakcióban (azon egy évet kivéve, míg magamnak volt lapom), s író, kiadóféle emberrel már évek óta nem érintkeztem.

Ha írok, telefonon üzenek a szerkesztőségi szolgának - s e szolgán kívül tíz év óta más személyiséggel nem beszéltem, sem élőszóval, sem írásban. Már ti. az irodalmi köröket érte. Mert egyébként elég jól érzem magam, s pajtáskodó ember vagyok a politikusok közt. Irodalmi érintkezésektől azonban régen megcsömöröttem.

Sok szerencsét kívánok a küzdelemhez. Bizonyára megvan annak is a maga szépsége, édessége. Figyelemmel fogja kísérni híve

Mikszáth Kálmán

(398. levél, MK – ismeretlen tanárnak)

A megszólításban *Igen tisztelt tanár úr!* szerepel. A foglalkozás megnevezése, valamint a *tisztelt* és az *úr* a megszólításban formális kapcsolatra enged következtetni. Ezek alapján a levél címzettjét a polgári társadalomba sorolhatnánk. Azonban, ha vizsgálódunk az ezzel a korral foglalkozó társadalomtörténeti munkákban, akkor megállapíthatjuk, hogy a tanárokat az úri középosztályba, a honoracior osztályba sorolják. Nem indokolatlan azonban a polgári társadalomhoz való sorolásuk sem. Életformájukat, lakóhelyüket, öltözködésüket vizsgálva sokkal inkább a polgári, mint a történelmi-nemzeti társadalomhoz tartoznak. Magyarázza ezt az értelmiség elkülönülése a volt nemesi osztálytól.

Mikszáth a levélben magázó (önöző) formát használ, mely szintén a formális kapcsolatot támasztja alá. Az elköszönésként használt aláírás is az előzőeket igazolja. Azaz a beszédpartnerek között formális kapcsolatról beszélhetünk, illetve a polgári társadalom tagjai közé sorolhatóak.

A harmadik levélnek ismételten a feladója az ismeretlen, címzettje Mikszáth Kálmán.

[Budapest, 1910. május 16. után]

Nagyságos Úr!

Bocsásson meg bátorságomért, de igazán sokáig vártam egy nálam hivatottabbra, míg végre félek, visszahozhatlanul elrepül az alkalom perce.

Nagyságod jubileuma alkalmával nem hallottam annak a tömegnek megnyilatkozását, melynek én is egy parányi része vagyok. Az a nagy tömeg az, mely Nagyságodat nem látta, nem ismeri, s csakis írásai útján, a személyes érintkezés lelkesedést keltő hatása nélkül, csaknem mint elvont fogalmat üdvözli Nagyságodat, talán tisztább, talán igazabb lelkesedéssel, mint azok, kiknek az üdvözlés alkalmával legalább egy mosolygó, derült arc emléke jut osztályrészül.

Bennünket csak az a hit lelkesít, hogy midőn Nagyságod műveit megírta, lehetetlen, hogy ne gondolt volna reánk, lehetetlen, hogy ne akart volna hatni reánk, lehetetlen, hogy ne akarta volna meghódítani lelkiünket, s most, midőn ezen akarat vagy vágy sikerének bizonyosságát veszi ezen megnyilatkozásunkban, lehetetlen, hogy egy, talán nem is érzett úrt jubileumában ne tapasztalna hirtelen betöltve, és talán magányában egyedül olvasva ez igénytelen sorokat, csodálatos vágyat érez magában magához ölelni azt az ismeretlen nagy tömeget, melynek szeretete, tisztelete, vagy egy magasabb értelemben vett méltánylata, szóban ki nem fejezhető melegséggel igyekszik Nagyságod szívéhez férni.

Mint ismeretlenek találkozunk ma, anélkül, hogy ezáltal ismeretség fejlődne ki közöttünk, de bármilyen volt e találkozás, (adja Isten, hogy csak egy időre) búcsút kell mondanunk egymásnak. Egyik fő dolog, amiért mi üdvözöljük Nagyságodat az, hogy Nagyságod magyar író, mi pedig szintén magyarok lévén, nincs szükségünk hangzatos szavakra, hanem búcsúzunk úgy, mint egyszerű magyar emberek, kevés szóval, de igaz érzélemmel: Isten áldja meg Kegyelmedet!

Egy, abból a nagyon sokból.

(474. levél, ismeretlen olvasó – MK-nak)

A levél tartalmából kiderül, hogy Mikszáthot egy olvasója kereste meg levélben. Elhangzik, hogy valóban ismeretlenek egymás számára. Ezt támasztják alá a nyelvi udvariassági formák is. Megszólításban a *Nagyságos Úr!* szerepel, valamint a levélben többször is *Nagyságod* megszólítást használ. Ahogy az előző fejezetben láthattuk a *nagyságod* megszólítás a történelmi-nemzeti társadalomhoz kapcsolódik. Mikszáthot

azonban sem foglalkozása, sem származása alapján nem sorolhatjuk a társadalom eme csoportjába. Így a megszólítást más magyarázattal kell indokolni. Ez pedig az olvasó tisztelete az író felé. Tulajdonképpen kettejük viszonyában egyfajta „alá-fölérendeltség” rajzolódik ki. Az olvasás élménye, az olvasó öröme, az írótól, annak munkáitól függ. Ezért az olvasó felnéz rá, tiszteli munkáját. Ezért használja a *Nagyságos Úr!* megszólítást, mely történelmi hagyományai folytán nagyfokú tiszteletet fejez ki.

Eme tisztelet megjelenik az elköszönésben is, ami számunkra nagyon értékes kijelentést tartalmaz: *búcsúzunk úgy, mint egyszerű magyar emberek, kevés szóval, de igaz érzélemmel: Isten áldja meg Kegyelmedet!* – Ilyen köszönéssel csak a novellák szövegeiben találkoztunk. Ahogy a levél írója fogalmaz, *mint egyszerű magyar ember* a Kegyelmed megszólítást használja levele végén. Hasonlóval találkoztunk Az a fekete folt című novellában a brezinai bacsa és a herceg közötti párbeszédben (Mikszáth, 1994: 75). Itt a herceg *jobbágya illeti Kegyelmed* megszólítással urát. Így ez is a korábban feltételezett „alá-fölérendeltségi” viszonyt feltételezi, melyet a tisztelet szült. Így megállapíthatjuk, hogy az előző fejezetben vizsgált levelekben is a *Tekintetes, Nagyságos, Kegyelmes Úr!* megszólítás használatát a feltétlen tisztelet is indokolhatta.

11. Összefoglalás

Az előző fejezetekben Mikszáth leveleit és novelláit vizsgálva a XIX. század végi XX. század eleji nyelvi udvariassági formáit vizsgáltam. A két forrásanyag igen eltérő, amely kifejezetten hasznos volt a vizsgálat szempontjából. Jól kiegészítették egymást. Míg a novellák jellemzően a szóbeli formákról tudósítottak, addig a levelek az írásbeli formák használatáról hordoztak adatokat. E két csoport sok esetben hasonlóságot mutatott. A társadalmi csoportok tekintetében is eltérések mutatkoztak a novellák és a levelek között. Kizárólag a novellákból sikerült adatot gyűjteni a parasztság nyelvi udvariassági formák használatáról. A levelek címzettjei és feladói között vegyesen szerepelnek a történelmi-nemzeti és a polgári társadalom tagjai.

E két csoport folyamatos változása, egymás mellett élése jól tükröződik a nyelvi udvariassági formák használatában, noha megvannak a különbségek a két osztály megszólításában, köszönési formáiban. Azonban ezek gyakran keverednek. Használatuk egyre kevésbé kötődik a társadalmi hovatartozáshoz. Legnagyobb szabályszerűséget tulajdonképpen a hagyomány okoz. Ahogy a felülről indított társadalmi átalakulásnak sem elég néhány év, úgy a nyelvi udvariassági formák változása sem egyik pillanatról a másikra történik. Idősebb, 1848 előtt élt emberek megszólításában szinte teljes mértékben megmaradt az öt korábban megillető megszólítás. E mellett a rendi társadalom nyelvi udvariassági formáinak tovább élése a paraszti társadalomban maradt meg legteljesebben. Ez tulajdonképpen társadalmi helyzetükkel magyarázható. Ugyan 1848-ban megkapták a személyi és a jogi szabadságot, nagyon sokan korábbi földesuruknál maradtak, azonban már nem szolgálatban, hanem napszámosként, esetleg uradalmi tisztként. Tehát az alá-fölérendeltségi viszony lényegében nem változott. A földesúr-jobbágy kapcsolat földbirtokos és alkalmazott kapcsolatává lett. Ahogy az utolsó fejezetben is láttuk, gyakran a tisztelet kifejezését szolgálják a régiesebb, rendi társadalomra utaló megszólítások. Megállapíthatjuk, hogy a történelmi-nemzeti társadalomhoz köthető nyelvi udvariassági formák változatosabb képet mutatnak a polgári társadalomhoz kapcsolhatóval szemben. E homogenitás

talán a társadalom tagjainak egyenjogúságát is közvetíti felénk. E homogenitás szintén magyarázata lehet a korábbi formák továbbélésének, hiszen nem jöttek létre tömegesen olyan megszólítások, köszönések, melyek a korábbiakat kiszorították volna. Ahogy a társadalomban megfigyelhető egyfajta egymás mellett élés, úgy a nyelvi udvariassági formák is ehhez hasonlót mutatnak

1. melléklet

Az első oszlop a levél sorszámát (mely megegyezik a kritikai kiadás sorszámozásával), a második oszlop a levél feladóját, illetve címzettjét, a harmadik a levél elején szereplő megszólítást, a negyedik a levelet záró elköszönést, az utolsó oszlop a levelek címzéseit tartalmazza (A levelek címzése igen sok esetben hiányzik).

	Levél fejléce	Megszólítás	Elköszönés	Címzés
1.	MK - GAJDÁCS PÁLNAK	Fiam, Pál!	M.K.	
2.	MK - TERSZTYÁNSZKY MIHÁLYNAK	Kedves Miska barátom!	mindig tisztelő barátod Mikszáth Kálmán	Tekintetes Tersztyánszky Mihály esküdt úrnak
3.	MK - TERSZTYÁNSZKY MIHÁLYNAK	Kedves öcsém Miska!		T. Tersztyánszky Mihály Úrnak
4.	MK - TERSZTYÁNSZKY MIHÁLYNAK	Kedves Sanyi pajtás!	Huncut a német! szerető barátod Están	Ezen levellem adassék az én kedves Sanyi cimborámnak atyafiságos szeretőivel Lajthán innen
5.	MK - TERSZTYÁNSZKY MIHÁLYNAK	Pajtás, Sanyi!		
6.	MK - TERSZTYÁNSZKY MIHÁLYNAK	Kedves Sanyi pajtás!	Huncut a német! Barátod Están	
7.	MK - TERSZTYÁNSZKY MIHÁLYNAK	Szeretetre méltó Szent öcsém!	Egyébiránt isten veled, szeretreméltó szent ötsém! Kelt irodalmi székvárosunkban, Szklabonyán, Mózes után kétezer évvel, Télutó havának hu- szonharmadik napján. l-ső Están m. k.	Tekintetes és főtiszte- lendő Tersztyánsz ky Mihály úrnak tiszte- lettel <i>Ebecken</i>
8.	MK - TERSZTYÁNSZKY MIHÁLYNAK	Kedvesh Sanyi barátomkám!		
9.	MK - TERSZTYÁNSZKY MIHÁLYNAK	Tisztelt ház!... akarom mondani Kedvesek barátom édesen Misko lében!		
10.	MK - TERSZTYÁNSZKY MIHÁLYNAK	Kedves barátom!	Huncut a német! Kulacsos pajtásod Patay Están	Tekintetes Tersztyánszky Mihály úrnak, <i>Ebecken</i>
11.	MK -	Édes barátom!	Őszinte barátod	

	TERSZTYÁNSZKY MIHÁLYNAK		Mikszáth Kálmán	
12.	MK - TERSZTYÁNSZKY MIHÁLYNAK	Miska pajtás!	Egyébiránt maradok, mint mindig őszinte barátod M. Kálmán	T. Tersztyánszky Mihály úrnak ő ex, Ebecken
13.	MK - TERSZTYÁNSZKY MIHÁLYNAK	Kedves Sanyi kám!	Maradok szomorú szívű, szerencsétlen Estvánod	T. Tersztyánszky M. úrnak
14.	MK - TERSZTYÁNSZKY MIHÁLYNAK	Kedves Sanyi kám.	Huncut a német! Testvéred a kulacsban Estány	T. Tersztyánszky Mihály úrnak
15.	MK - TERSZTYÁNSZKY MIHÁLYNAK	Kedves Barátom, Miska!	M. K.	
16.	MK - TERSZTYÁNSZKY MIHÁLYNAK	Kedves nászúram!	hív nászod Patay Están de Szöllős	ezen leveletem ajánlom az én hívséges jámbor Nászúramnak, az <i>Csiky Sanyinak</i> eő kegyelmének
17.	MK - TERSZTYÁNSZKY MIHÁLYNAK	Sanyi pajtás!	Jöjj hamar.	
18.	MK - TERSZTYÁNSZKY MIHÁLYNAK	Kedves Sanyi pajtás! Tekintetes fél Akadémia!	Hú ved Están	
19.	MK- MAUKS ILONÁNAK		Mikszáth Kálmán	
20.	MK- MAUKS ILONÁNAK			
21.	MK- MAUKS ILONÁNAK			
22.	MK- MAUKS ILONÁNAK	Tisztelt Elnöknő!	M. K	
23.	MK- MAUKS ILONÁNAK	Bájos elnökünk.	Fogadja tisztelem és meleg rokonszenvem kinyilvánítását. Mikszáth Kálmán	
24.	MK ÉS MAUKS ILONA - BOBOK FERENCNEK	Kedves Bobok Öcsénk!	Szervusz Mikszáth Kálmán [Mauks] Ilona elnök [Mauks Kor]nélia titkár.	
25.	MK- MAUKS ILONÁNAK		Maradtam Szklabonyán, ápril. 3. 872. őszinte tisztelője Mikszáth Kálmán	
26.	MK- MAUKS ILONÁNAK	Kedves Ilonka!	Őszinte tisztelője Mikszáth Kálmán	
27.	MK- MAUKS ILONÁNAK		M. K.	
28.	MK- MAUKS ILONÁNAK	Imádott kedves Ilonkám!	Fogadja őszinte kinyilatkoztatását soha meg nem szűnő szerelmem-	

			nek 1872. május Mikszáth Kálmán	
29.	MK- MAUKS ILONÁNAK	Kedves Ilonka!	Isten áldja meg, kedves Ilonkám! M. K	
30.	MK- MAUKS ILONÁNAK	Kedves Ilonám!	Au revoir. [Aláírás nélkül	
31.	MK- MAUKS ILONÁNAK			
32.	MK- MAUKS ILONÁNAK	Kedves Ilonkám!	Mikszáth Kálmán	
33.	MK- MAUKS ILONÁNAK	Kedves Ilonka Nagy- sád!	Őszinte üdvözetem mellett, maradtam <őszinte> mély tisztelő- je Mikszáth Kálmán	
34.	MK- MAUKS ILONÁNAK	Imádott, kedves Ilo- nám!	Mikszáth Kálmán	
35.	MK- MAUKS ILONÁNAK	Kedves Ilonám!	Kívánok jó egészséget. Csókolom és maradok mindig a régi, magát igazán szerető Mikszáth Kálmán	
36.	MK- MAUKS ILONÁNAK	Kedves Ilonám!	Önt őszintén szerető Mikszáth K[álmán]	
37.	MK- MAUKS KORNÉLIÁNAK	A m. kir. tudományos akadémia egyik felétől. A tekintetes tudomá- nyos akadémia másik felének Mohorán Tisztelt féltudós társa- ság!	tekintetes félakadémiának hűséges másik fele M.K.	
38.	MK- MAUKS ILONÁNAK	Kedves szeretett Ilo- nám!	Isten önnel kedves Ilonkám... Mimmi stb. [Aláírás nincs	
39.	MK- MAUKS ILONÁNAK	Kedves Ilonám!		
40.	MK- MAUKS ILONÁNAK	Kedves Ilonkám!	Isten önnel holtig szere- tő K[álmán]ja	
41.	MK- MAUKS ILONÁNAK	Kedves Ilonám!	Szklabonyán, [1872.] augusztus [10.] őszinte tisztelője Mikszáth Kálmán	
42.	MK- MAUKS ILONÁNAK	Kedves Ilonám!	Isten Önnel! A fennebbiek szerint maradok önt a síríg szerető M. K.	
43.	MK- MAUKS ILONÁNAK	Imádott Ilonkám!	Kívánok jó egészséget, s csókolom számtalan- szor M. K.	
44.	MK- MAUKS ILONÁNAK	Kedves jó Ilonka néni!	Mimi.... a viszontlátá- sig [Több áthúzott, olvashatatlan szó.] Kálmán	
45.	MK- MAUKS ILONÁNAK	Kedves haragos kis Ilonkám!	Csókolja milliószor Kálmán	

46.	MK- MAUKS ILONÁNAK	Kedves Ilonka!	őszinte tisztelettel Mik- száth Kálmán	
47.	MK- MAUKS ILONÁNAK	Kedves Ilonkám!	Ezen leveletem tépje kérem szét. Jól esik tudnom, hogy nincs meg. Még egyszer isten önnel! A leendő vi- szontlátásig. M. K.	
48.	MK- MAUKS ILONÁNAK	Kedves Ilonkám!	Isten önnel, kis boglyas Ilonkám! Oh, csak megsimíthat- nám a haját fölfelé!!! Kálmán	
49.	MK- MAUKS ILONÁNAK	Kedves Ilonkám!	Isten áldja meg. M. K	
50.	MK- MAUKS ILONÁNAK	Kedves szép Ilonkám!	Én az ön egészségére fogok inni. Tehát elhi- heti, hogy berúgok. M. K:	
51.	MK- MAUKS ILONÁNAK	Kedves Ilonám!	Addig is isten áldja meg, kedves Ilonkám Mikszáth Kálmán	
52.	MK- MAUKS ILONÁNAK	Imádott »pöhölykém«[!]	Levelét elvárom posta fordultával. M.K.	
53.	MK- MAUKS ILONÁNAK	[Megszólítás nélkül]	[Aláírás nélkül]	
54.	MK- MAUKS ILONÁNAK	Kedves Mimikém!		
55.	MK- MAUKS ILONÁNAK	Kedves Ilonám!	Isten önnel hát a legkö- zelebbi alkal[o]mig, midőn ismét írhatok... Kálmán	
56.	MK- MAUKS ILONÁNAK	Kedves Ilonka!	Jó éjszakát! Isten önnel! Jövő leveletem már Pestről fogja kapni. Kálmán Csókolom aranyos pöhölykém sokszor! írjon, ha nem írt még! - (Pestre)	
57.	MK- MAUKS ILONÁNAK	Kedves Ilonka kisasz- szony!	Még egyszer isten ön- nel! Az fáj, hogy még egy- szer, utoljára meg nem csókoltam.	
58.	MK- MAUKS ILONÁNAK	Kedves Ilonkám!		
59.	MK- MAUKS ILONÁNAK	Kedves Mimikém!	Örökké szerető Kálmán- ja	
60.	MK- MAUKS ILONÁNAK	Kedves Ilonkám!	Csókolom számtalan- szor Kálmán	
61.	MK- MAUKS ILONÁNAK	Kedves imádott Mimikém!		
62.	MK- MAUKS ILONÁNAK	Kedves Ilonám!	M. K.	

63.	MK- MAUKS ILONÁNAK	Kedves Ilonkám!	Holtig szerető Kálmánja	
64.	MK- MAUKS ILONÁNAK		Isten önnel	
65.	MK- [GRIMM GUSZTÁVNAK?]	Tisztelt tekintetes úr!	őszinte tisztelettel kész szolgája Mikszáth Kál- mán	
66.	MK-DÉTSY IM- RÉNEK	Tekintetes Décsy [Détsy] Imre ügyvéd úrnak	alázatos szolgája Mik- száth Kálmán	
67.	MK-DÉTSY IM- RÉNEK	Tekintetes ügyvéd úr!	Tisztelettel Mikszáth Kálmán	
68.	MK-DÉTSY IM- RÉNEK	Tekintetes ügyvéd úr!	Kérésem sikerét a 20-25 napi várakozás iránt remélve maradtam őszinte tisztelettel alázatos szolgája Mik- száth Kálmán	Tekintetes Décsy [Détsy] Imre köz-és váltó ügyvéd úrnak Budapes- ten Kétsas utca 18. sz.
	MK- ID. SZINNYEI JÓZSEFNEK	Tisztelt tekintetes úr!	alázatos tisztelője Mik- száth Kálmán	
69.	MK- FELESÉGÉ- NEK, MAUKS ILONÁNAK	Kedves Ilonkám!		
70.	MIKSZÁTH KÁLMÁNNÉ MAUKS ILONA- MK-NAK			
71.	MK- MAUKS ILONÁNAK			
72.	MIKSZÁTH KÁLMÁNNÉ MAUKS ILONA- MK-NAK			
73.	MK-WODIANER FÜLÖP KIADÓ- NAK	Tisztelt tekintetes úr!	Alázatos tisztelettel Mikszáth Kálmán	
	MK - ID. SZINNYEI JÓZSEFNEK	Mélyen tisztelt tekinte- tes úr!	Őszinte tisztelettel ma- radtam alázatos szolgál- ja Mikszáth Kálmán	
	MK- ID. SZINNYEI JÓZSEFNEK	Tisztelt tekintetes úr[!]	Őszinte tisztelettel alá- zatos szolgája Mikszáth Kálmán	
74.	MK- MAUKS ILONÁNAK			
75.	MK-RUDNYÁNSZKY GYULÁNAK[?]	Kedves jó barátom, Gyula!		
76.	MK -FÁBRY JÁ- NOSNAK	Tisztelt urambátyám!	A sárga tartó ragaszko- dással és tisztelettel hálás tanítványa Mikszáth Kálmán	
77.	MK- EISENSTADTER IRÉNNEK	Tisztelt Nagysád!	Őszinte tisztelettel kezét csókolja igaz tisztelője Mikszáth Kálmán	
78.	MK- EISENSTÁDTER	Tisztelt Nagysád!	Egyedül az öné és hol- tig	

	IRÉNNEK		Kálmán	
79.	MK- MILKÓ IZI-DORNAK	Tisztelt barátom!	Ide zárom az önét, kérve azt kitöltve, postafordultával elküldeni, igaz tisztelője Mikszáth Kálmán	
80.	MK-A HON EGYIK MUNKA-TÁRSÁNAK	[Fejléc:] A »Szegedi Napló« szerkesztősége Tisztelt Uram!	Tisztelem Jánost és Gyulát, Önnek maradtam őszinte ragaszkodással igaz tisztelője Mikszáth Kálmán	
81.	MK- FLUCK FERENCNEK	Mélyen tisztelt urambátyám,	Bocsánatot kérve alkalmatlankodásomért őszinte ragaszkodással és tisztelettel maradtam alázatos szolgája Mikszáth Kálmán	Nagyságos Fluck Ferenc úrnak tisztelettel
82.	MK - DÉTSY IMRÉNEK(?)	Tisztelt ügyvéd úr[!]	Legmélyebb tiszteletem kifejezése mellett maradtam alázatos szolgája Mikszáth Kálmán	
83.	HALMY FERENC - MK-NAK	Kedves barátom.	No, de reméljük a legjobbbat. Isten veled - a viszontlátásig ölel híved Halmy Ferenc	
	MK - SZABÓ ENDRÉNEK		Felelj, ha tudsz! A te feleleted lesz az én védelmem. Mikszáth Kálmán	
84.	MK- IFJ. SZINNYEI JÓ-ZSEFNEK	Tisztelt uram!	Legőszintébb tisztelettel Mikszáth Kálmán	
85.	MK- IFJ. SZINNYEI JÓ-ZSEFNEK	Tisztelt szerkesztő úr!	igaz tisztelője Mikszáth Kálmán	
86.	MK- IFJ. SZINNYEI JÓ-ZSEFNEK	Tisztelt szerkesztő úr!	Minden esetben nagyraéesséssel és tisztelettel Mikszáth Kálmán	
87.	MK - KALLAY ALBERTNEK	Tisztelt uram!	Igaz tisztelője Mikszáth Kálmán	
88.	MK- MILKÓ IZI-DORNAK	Tisztelt Barátom!	Őszinte tisztelője Mikszáth Kálmán Budapest. Jún. 881	
89.	MK - SZÁSZ KÁROLYNAK	Kedves bátyám uram!	Őszinte tisztelettel s hódolattal vegyes szeretettel maradtam bámulod és hú tisztelőd Mikszáth Kálmán Budapest, júl. 1. 1881.	
90.	MK - ZSÓTÉR ANDORNAKf?]	Tisztelt Barátom!	Mikszáth Kálmán	
91.	MK- MILKÓ IZI-DORNAK	Tisztelt barátom!	Tisztelő barátja Mikszáth Kálmán	
92.	MK - ABAFI AIGNER LAJOS-NAK?	Tisztelt uram!	Mély tisztelettel Mikszáth Kálmán	

93.	MK- HERMÁN OTTÓNAK	Tisztelt képviselő úr!	Igaz tisztelője Mikszáth Kálmán	
94.	MK- MAUKS ILONÁNAK	Kedves Ilonka!	Egyebekben maradtam minden körülmények között tisztelője Budapestén Febr. 16. 882. Mikszáth Kálmán	
95.	MAUKS ILONA - MK-NAK	Kedves Kálmán!	Őszinte barátsággal maradtam Mohóra, 1882, febr. 24. Mauks Ilona	
96.	KALMÁR ISTVÁN - MK-NAK	Kedves Kálmán barátom!	Válaszolj minél előbb, leveledet várja és ölel szerető barátod Pista Szemere Attilát szívből üdvözlöm!	
97.	MK - MAUKS ILONÁNAK	Kedves Ilonka!	Tisztelője Mikszáth Kálmán	Mauks Ilona Önagyságának U. p. Balassagyarmat Mohóra
98.	MK- MAUKS ILONÁNAK	Kedves Mimiké!	Kálmán	
99.	MK- MAUKS ILONÁNAK	Kedves Ilonka!	Csókolom kezét s maradok igaz tisztelője Mikszáth Kálmán	
100.	MK- MAUKS ILONÁNAK	Kedves Ilonka!		
101.	MK - MAUKS ILONÁNAK	Kedves Ilonka!	Csókolom kezeit Kálmán	
102.	MAUKS ILONA - MK-NAK	Kedves Kálmán!	[Aláírás hiányzik]	
103.	MK- MAUKS ILONÁNAK	Kedves Ilonám!	igaz híve és tisztelője Mikszáth Kálmán	
104.	MK- DÉTSY IMRE ÜGYVÉDNEK	Tisztelt ügyvéd úr!	Különben maradtam igaz tisztelője Bpest, 1882. Május 19-én. M th Kálmán	
105.	MK- MAUKS ILONÁNAK	Kedves Ilona,	Igaz tisztelője Kálmán	
106.	MK- MAUKS ILONÁNAK	Kedves Ilonkám!		
107.	MK- MAUKS ILONÁNAK	Kedves bagolykám!	Szervusz Mimiké!	Mauks Ilona önagyságának Mohóra Balassa Gyarmat [Mikszáthné írása a borítékon:] Életrajzhoz
108.	MK- MAUKS ILONÁNAK	Kedves Ilonácskám!	Igaz tisztelője K.	
109.	MK- MAUKS KORNÉLIÁNAK	Kedves Nelkám! Kisebbik feleségem!	Számtalanszor csókolom, s maradok kisebbik férje Kálmán	
110.	MK - ZSÓTÉR MARISKÁNAK	Kedves Mariska kisaszszony	Mikszáth Kálmán	

111.	ISMERETLEN - MK-NAK	Tisztelt barátom!	Tisztelő szolgája [Az aláírás leszakítva]	
112.	MK- MAUKS ILONÁNAK	Kedves kis gyémántkám!	Mindnyájukat csókolom Kálmán	
113.	MK - ZSÓTÉR MARISKÁNAK	Kedves Mariska!	Maradok holtig (ti. a maga holtáig) hűséges híve Mikszáth Kálmán	
114.	MK- MAUKS ILONÁNAK	Kedves bogárkám!	Csókolom is számtalanszor. Kálmán	Mauks Ilona úrhölgynek u. p. <i>Balassagyarmat Mohóra</i>
115.	MK - NYÁRY JENŐNEK	Méltóságos Uram!	Tisztelő szolgáló Mikszáth Kálmán	
116.	MK- MAUKS ILONÁNAK	Csókolja számtalanszor Kálmán		
117.	KALMÁR ISTVÁN - MK-NAK	Kedves Kálmánom!	Ölel szerető barátod Pista	
118.	KRIKAY GUSZTÁV - MK-NAK	Kedves Kálmán barátom!	Ezerszer ölel és csókol szerető barátod Krikay Gusztáv Válaszod pár sorban várom.	
119.	MK- MAUKS ILONÁNAK	Kedves Mimikém!	Kálmán	
120.	KRIKAY GUSZTÁV - MK-NAK	Kedves Kálmán barátom!	Isten veled, vagyok a viszontlátásig jó barátod Krikay [Gusztáv]	
121.	ENYEDI LUKÁCS - MK-NAK	Kedves Barátom!	Baráti kézzsoritással híve Enyedi Lukács Szeged	
122.	MK- MAUKS ILONÁNAK	Kedves Picinyem!	Csókolom mindnyájukat Kálmán	Mauks Ilona úrhölgy ő nagyságának <i>Balassagyarmat Mohóra</i>
123.	MK- MILKÓ IZIDORNAK	Tisztelt uram!	Azontúl aztán (látni fogja), az öné vagyok igaz híve Mikszáth Kálmán	
124.	MK- MILKÓ IZIDORNAK	Tisztelt Uram!	Kiváló tisztelettel Mikszáth Kálmán Borostyáni Nándor [Mikszáth kézírásával:] <i>Kéz kezet mos uram!</i> M. K.	Tekintetes dr. Milkó Izidor úrnak Szabadka
125.	MK- MILKÓ IZIDORNAK		Mikszáth Kálmán	Tek. dr. Milkó Izidor úrnak Szabadka
126.	MK- MAUKS ILONÁNAK	Kedves Ilonkám!	Kálmán	
127.	MK- MAUKS ILONÁNAK	Aranyom!	Csókolom: Kálmán	Mauks Ilona úrhölgynek önnagyságának
128.	MK- MAUKS	Mímim!	Csókolom számtalan-	

	ILONÁNAK		szor Kálmán	
129.	MK- MAUKS ILONÁNAK	Kedves Ilonám!	Csókolom számtalan- szor Kálmán	
130.	MK- ID. SZINNYEI JÓZSEFNEK	Tisztelt Uram!	Igaz tisztelettel Mik- száth Kálmán	
131.	MK- MAUKS ILONÁNAK	Kedves Ilonkám	Csókolja számtalanszor Nelkát, mamát mind- nyájukat Kálmán	
132.	MK- MAUKS ILONÁNAK	Kedves Mimiké!	Csókolom sokszor Kálmá	
133.	MK - SZÁSZ KÁ- ROLYNAK		Méltóságodnak őszinte tisztelője Mikszáth Kálmá	
134.	MK - GÁSPÁR IMRÉNEK	Kedves Imre!	Őszinte barátod Mik- száth Kálmán	Tekintetes Gáspár Imre úrnak Hat- vani u. 13.
135.	Ifj. ÁBRÁNYI KORNÉL - MK- NAK	Kedves Kálmán!	Tollastól a tied ifj. Áb- rányi Kornél	
136.	MK- MAUKS ILONÁNAK	Kedves angyalkám!	Milliomszor csókolom mindnyájukat Kálmán	
137.	BACHÁT DÁNIEL – MK-NAK	Mélyen tisztelt Szer- kesztő Úr!	igaz tisztelője és aláza- tos szolgálja Bachát D[ániel]	Tekintetes Mikszáth Kálmán úrnak kiváló tisztelettel Helyben. Nádor utca 6[!] sz. a.
138.	MK- MAUKS ILONÁNAK	Kedves Mimikém!	Kálmán	
139.	MK- MAUKS ILONÁNAK	Kedves Ilonkám! Kis drágaságom!	Mindnyájukat még egyszer üdvözli, s csó- kolja Kálmán Endrét is.	
140.	MK- MAUKS ILONÁNAK		Kálmán	
141.	MK- FELESÉGÉ- NEK, MAUKS ILONÁNAK	Kedves kis medvém!	Csókolom számtalan- szor Kálmán	
142.	MK- FELESÉGÉ- NEK, MAUKS ILONÁNAK	Kedves Medvécském!	Isten áldja meg, kedves Mimim, a viszontlátásig Kálmán	
143.	MK- HERICH KÁ- ROLYNAK	Tisztelt elnök úr!	Tisztelettel: Mikszáth Kálmán	
144.	MK-JAKAB ÖDÖNNEK	Tisztelt Barátom!	Őszinte tisztelője Mik- száth Kálmán	
145.	MK - ZSÓTÉR MARISKÁNAK	Kedves Mariska!	Kézcsókkal maradtam hű udvarlója, s minden más udvarlójának halá- los ellensége Mikszáth Kálmán	
146.	MK-DÉTSY IMRÉ- NEK	Tekintetes Décsy Imre ügyvéd úrnak	Tisztelettel: Mikszáth Kálmán	

147.	MK- PULSZKY POLYXENÁNAK	Tisztelt nagyságos asszonyom! Nekem különösen kegyes Pat- rónusom!	Mély tisztelettel marad- tam »Uralkodó csalá- dunk« egyetlen hölgytagjának hódoló jobbjágya Mikszáth Kálmán	
148.	MK- ENDRÉNYI LAJOSNAK	Tisztelt Endrényi úr!	Üdv és szerencse! Áldja meg önöket mindnyáju- kat a vizek istene! Igaz híve: Mikszáth Kálmán	
149.	MK - ZSÓTÉR MARISKÁNAK	Kedves Mariska! Tehát Tátika és Somló!	hű tisztelője Mikszáth Kálmán	
150.	MK - ZSÓTÉR MARISKÁNAK	Kedves Mariska!	Tisztelettel maradtam buzgó rabszolgája M-th K-n	
151.	MK- PETELEI ISTVÁNNAK	Kedves Pistám!	Szerető barátod Mik- száth Kálmán	
152.	GYÖRY VILMOS - MK-NAK	Kedves öcsém Kálmán	Kész szolgál mara- dok - mint vagyok aki va- gyok.« stb. [Györy Vilmos]	
153.	MK - NAGY SÁN- DORNAK	Kedves Barátom!	Az isten tartson téged, a lapot pedig tartsák a szegediek. Eld túl az ötvenéves jubileumát is, a lap pedig éljen túl tégedet.	
154.	VERES PÁLNÉ BENICZKY HERMIN - MK- NAK	Tisztelt Barátom!	Őszinte tisztelettel Veres Pálné Beniczky Hermin	
155.	MK - BARTÓK LAJOSNAK	Kedves Kóbikám!	Szerető barátod és meghatott bámulod, a te jó paló- cod Kálmán	
156.	MK - KALLAY ALBERTNEK	Kedves Albertünk!	Tisztelő bátyád Mikszáth Kálmán	Méltóságos Kállay Albert úrnak
157.	MK - KALLAY ALBERTNEK	Kedves Barátom!	Tisztelő barátod Mik- száth Kálmán	
158.	GRÜNWARD BÉ- LA - MK-NAK	Kedves Barátom!	Őszinte híved Grünwald Béla	
159.	SZEMERE ATTILA - MK-NAK		Szemere Attila	
160.	HERMÁN OTTÓ - MK-NAK	Uram, barátom!	Üdvözli igaz híve Hermán Ottó	
161.	MK- HERMÁN OTTÓNAK		M. K	
162.	MK - REVICZKY GYULÁNAK	Kedves Barátom!	Igaz híved Kálmán	

163.	MK - MALIK JÓZSEFNEK	Kedves Barátom!	Ölel tisztelő barátod Mikszáth Kálmán	
164.	MK - MALIK JÓZSEFNEK	Kedves Jóskám!	Szerető barátod Mikszáth Kálmán	
	MK- ID. SZINNYEI JÓZSEFNEK	Nagyságos Szinnyei József úrnak Kedves barátom [!]	tisztelő barátod Mikszáth Kálmán	
	MK- ID. SZINNYEI JÓZSEFNEK	Nagyságos Szinnyei József Úrnak Kedves Barátom[!]	tisztelő barátod Mikszáth Kálmán	
165.	MK. - SZOTYORI NAGY KÁROLYNAK	Mélyen tisztelt elnök úr!	Mikszáth Kálmán	
166.	MK - SZÁSZ KÁROLYNAK	Méltóságos Uram, kedves bátyám!	Mélyen tisztelő szolgáló Mikszáth Kálmán	
167.	CHALUPKA REZSŐ - MK-NAK	Nagyságos Úr!	Megkülönböztetett tisztelettel alázatos szolgálója Chalupka Rezső tanár	
168.	MK - BEÖTHY ZSOLTNAK	Kedves barátom!	Mikszáth Kálmán	
169.	MK-CSERNÁTONY [P] LAJOSNAK	Kedves Lajosom!	Igaz barátod Kálmán	
170.	MK- GRÜNWALD BÉLÁNAK	Kedves Barátom!	tisztelő igaz híved Mikszáth Kálmán	
171.	SZÁSZ KÁROLY - MK-NAK	Kedves Barátom!	Isten áldjon; gyógyulást kíván Budapest 889.111.29. őszinte barátod Szász Károly	
172.	MK - SZÁSZ KÁROLYNAK	Méltóságos uram! kedves bátyám!	, tartsd meg nagybecsű jóindulatodban mélyen tisztelő hívedet és szolgáló Mikszáth Kálmánt Budapest, márc. 29. 1889	
173.	MK - LAKY MARGITNAK	Kedves kis Blaháné!	Mikszáth bácsi	Adassék Laky Margitkának, »a kis Blahánénak« Veszprém városában
174.	MK - RÉVAI MÓR JÁNOSNAK	Kedves barátom!	, s maradok őszintén júl. 25. 889. szerető igaz híve Mikszáth Kálmán	
175.	MK - SZÁSZ KÁROLYNAK	Méltóságos uram, kedves bátyám!	Mélyen tisztelő szolgáló és híved Mikszáth Kálmán	
176.	MK - A SEPSI-SZENTGYÖRGY I JÓTÉKONYPÉL Ú NŐEGYLET JEGYZŐJÉNEK	Tisztelt Jegyző Úr!	Maradtam tisztelt jegyző úrnak Budapest, okt. 20. 889. igaz barátja és híve Mikszáth Kálmán	
177.	MK-KISS JÓZSEFNEK	Tisztelt Barátom!	Mikszáth Kálmán	
178.	MK- ENYEDI LUKÁCSNAK	Kedves Lukács!	Szerető, igaz barátja Mikszáth Kálmán	

179.	MK- FUTÓ FERENCNEK		Igaz barátja: Mikszáth Kálmán	
180.	MK- DR. GRUBICZY LÁSZLÓNAK	Kedves Barátom!	Tisztelő barátod: Mikszáth Kálmán	
181.	MK - LÉGRÁDY KÁROLYNAK	Kedves barátom!	Scarron [Mikszáth Kálmán]	
182.	JÓKAI MÓR - MK-NAK	Kedves pajtásom [!]	Áldjon meg a magyar Apolló! Maradok igaz híved J. M. [Jókai Mór]	
183.	MK-JÓKAI MÓRNAK	Kedves bátyám!	Tisztelő híved és szolgád M. K. [Mikszáth Kálmán]	
184.	MK - LÉGRÁDY KÁROLYNAK	Kedves barátom!	[Mikszáth Kálmán]	
185.	MK - CSONTOSI JÁNOSNAK		tisztelő szolgája és híve Mikszáth Kálmán	Tekintetes Csontosy János úrnak. <i>Helyben</i>
186.	MK - CSONTOSI JÁNOSNAK	Kedves jó patrónusom!	Tisztelő szolgája és igaz barátja Mikszáth Kálmán	Tekintetes Csontosy János úrnak, tisztelettel
187.	MK-KISS JÓ-ZSEFNEK	Kedves Barátom!	Kedves Barátom!	
188.	MK - LÉGRÁDY KÁROLYNAK	Kedves Barátom!	[Mikszáth Kálmán]	
189.	MK- FUTÓ FERENCNEK		Igaz barátja M. K	
190.	MK - D'ELSAUX ALBERTNEK	Kedves öregem!	a legközelebbi viszontlátásig vagyok szerető barátod	
191.	MK -FÁBRY JÁNOSNAK	Kedves Bátyám!	Maradtam őszinte tisztelettel és igaz szeretettel Kedves bátyámnak Budapest, 12. Jan. 893. hű és hálás tanítványa Mikszáth Kálmán	Tekintetes Fábry János tanár úrnak tisztelettel <i>Rimaszombat</i>
192.	MK -FÁBRY JÁNOSNAK	Kedves bátyám!	hű<n> és szerető tanítványod Mikszáth Kálmán	Tekintetes Fábry János tanár úrnak <i>Rimaszombat</i>
193.	MK -FÁBRY JÁNOSNAK	Kedves bátyám!	igaz híved és hálás tanítványod Mikszáth Kálmán	Tekintetes Fábry János Úrnak tisztelettel <i>Rimaszombat</i>
194.	FÁBRY JÁNOS - MK-NAK	Kedves Öcsém Kálmán!	Isten hozzon! Szeretettel ölel Rsz. 1893. márc. 24. igaz híved	
195.	MK - NAGY MIKLÓSNAK	Kedves barátom! Miklós!	Igaz barátod Mikszáth Kálmán	
196.	MK - ENYEDY LUKÁCSNAK	Kedves Lukács!	Őszinte igaz barátja és híve Mikszáth Kálmán	
197.	MK-A PESTI HÍRLAP SZERKESZ-	Kedves barátaim!	Mikszáth Kálmán	

	TŐSÉGE TAGJAINAK			
198.	MK - BEÖTHY ZSOLTNÁK	Kedves Barátom!	tisztelő híved Mikszáth Kálmán	
199.	MK-GYULAI PÁLNAK	Méltóságos Úr!	Alázatos szolgálja Mikszáth Kálmán	
200.	MK - ZEMPLÉNI ARPADNAK	Tisztelt Uram!	igaz híve Mikszáth Kálmán	
201.	MK - KALLAY ALBERTNEK	Kedves barátom!	Mikszáth Kálmán	
202.	MK - NAGY MIKLÓSNÁK	Kedves barátom!	Igaz barátod Mikszáth Kálmán	
203.	LEHOCZKY VILMOS - MK-NAK		Lehoczky Vilmos	
204.	JÓKAI MÓR - MK-NAK	Kedves Elnököm!	igaz közkatonád Jókai Mór	
205.	MK-JÓKAI MÓRNAK	Kedves Móric bácsi!	Mélyen tisztelő híved és szolgálád Mikszáth Kálmán	
206.	MK-JÓKAI MÓRNAK	Kedves Móric bácsi!	Mélyen tisztelő és hódoló hű tanítványod Mikszáth Kálmán	
207.	MK-EGY TANÁRNAK	Tisztelt tanár úr!	tisztelő igaz híve: Mikszáth Kálmán	
208.	MK -FRECSKAY JÁNOSNAK?	K. barátom!	Igaz barátod Kálmán	
209.	MK-JÓKAI MÓRNAK	Kedves Móric bácsi!	Kedves Móric bácsi!	
210.	MK - NAGY MIKLÓSNÁK	Kedves barátom!	Szerető barátod Mikszáth Kálmán	
211.	MK-FALK MIKSÁNAK	Igen tisztelt Kedves Bátyám!	mélyen tisztelő híved és rendületlen szolgálád Mikszáth Kálmán	
212.	MK - SZIVÁK IMRENEK	Kedves barátom!	Tisztelő barátod Mikszáth Kálmán	
213.	MK-GOZSDU ELEKNEK		Bocsásd meg, hogy alkalmatlankodok, régi tisztelő híved Mikszáth Kálmán	
214.	MK- FRÖHLICHNÉ MÓRICZ PAULÁNAK	Nagyságos asszonyom!	Alázatos szolgálja Mikszáth Kálmán	
215.	MK - TÖMÖRKÉNY ISTVÁNAK	Tekintetes Tömörkény István úrnak	Mikszáth Kálmán	
216.	MK - MALIK JÓZSEFNEK	Kedves Barátom!	Pistát üdvözölve maradtam szerető barátod Mikszáth Kálmán	
217.	MK - KOZMA ANDORNAK?	Kedves Bandim!	szerető híved Kálmán	
218.	MK- MARCZALI HENRIKNÉNEK	Nagyságos Asszony!	Őszinte tisztelője Mikszáth Kálmán	
219.	DR. JÓSA ANDRÁS - MK-NAK	Nyílt levél Mikszáth Kálmán úrhoz	Dr. Jósa András	
220.	MK - DR. JÓSA	Nagyságos uram!	Nagyságod őszinte	

	ANDRÁSNAK		tisztelője Bpest. jan. 12. 898. Mikszáth Kálmán	
221.	MK - TÖMÖRKÉNY ISTVÁNNAK	Tisztelt uram!	tisztelő híve: Mikszáth Kálmán	
222.	MK-A BPESTI EV. LELKÉSZI HIVATALNAK	Igen tisztelt lelkesi hivatal!	Mély tisztelettel, alázatos szolgálja: Mikszáth Kálmán	
223.	MK - TISZA ISTVÁNNAK	Tisza István házelnökségének terve! Kedves barátom!	igaz barátod Mikszáth Kálmán	
224.	GR. ESZTERHÁZY KÁLMÁN - MK-NAK	Tisztelt Barátom! Kedves Druzám!	tisztelő híved Eszterházy Kálmán	
225.	MK- GR. ESZTERHÁZY KÁLMÁNNAK		M-th K-n [Mikszáth Kálmán]	
226.	BEÖTHY ZSOLT - MK-NAK	Kedves barátom!	Szívesen köszönt és feleletet kér régi barátod Beöthy Zsolt	
227.	MK - BEÖTHY ZSOLTNAK	Igen tisztelt barátom!	Tisztelő híved Mikszáth Kálmán	
228.	MK - VÉSZI JÓZSEFNEK	Igen tisztelt Kollégám!	Kész híve Mikszáth Kálmán	
229.	A BUDAPESTI ÚJSÁGÍRÓK EGYESÜLETE - MK-NAK	Mélyen tisztelt Képviselő úr!	Kiváló tisztelettel lévén Szatmári Mór főtitkár	Nagyságos Mikszáth Kálmán orsz. képviselő úrnak Budapesten
230.	MK - NAGY MIKLÓSNAK	Kedves barátom!	M-th K-n	
231.	WB - WOLFNER JÓZSEFNEK	Kedves Welfner Úr!	igaz barátja Mikszáth Kálmán	
232.	MK- KENEDI GÉZÁNAK	Kedves barátom!	Mikszáth	
233.	KENEDI GÉZA - MK-NAK	Kedves Barátom!	a szerk.	
234.	MK- FUTÓ FERENCNEK	Tisztelt Barátom!	igaz híve Mikszáth Kálmán	
235.	MK - CSIKY KÁLMÁNNAK	Kedves komám!	Kézcsókomat add át az én kedves komámasszonyomnak igaz híved és druzád Mikszáth Kálmán	
236.	MK - CSIKY KÁLMÁNNAK	Kedves druzám és komám!	Addig is, míg előszóval kibeszélgetjük magunkat, maradtam őszinte tisztelő híved és szolgád Mikszáth Kálmán	Nagyságos Csiky Kálmán egyetemi tanár úrnak stb. Gödöllő
237.	MK-KISS JÓZSEFNEK	Kedves barátom!	A kéziratot várja igaz barátod Mikszáth Kálmán	
238.	MK- PÁNCÉL KÁROLYNAK		Hú képviselőjük Mikszáth Kálmán	
239.	MK- GAJÁRI ÖDÖNNEK	Kedves Barátom!	Mikszáth Kálmán	

240.	MK-FALK MIKSÁ- NAK	Nagyságos Elnök Úr! Igen tisztelt bátyám Uram!	Mély tisztelettel marad- tam Hozzád szívem mélyéből ragaszkodó Budapest, dec. 11. 1900. híved és szolgád: Mikszáth Kálmán	
241.	MK-FALK MIKSÁ- NAK	Kedves Miksa bátyám!	Kedves Miksa bátyám!	
242.	MK-GYULAI PÁLNAK	Tisztelt osztálytitkár úr!	Mikszáth Kálmán	
243.	MK - GÖRGEY ARTÚRNAK	Méltóságos Tábournok úr!	Tisztelő szolgálja Mik- száth Kálmán	
244.	MK - CSIKY ÁR- PÁDNAK	Kedves keresztfiam[!]	Kedves keresztfiam[!]	Csiky Árpád Úrnak kedves keresztfi- amnak (Dr Csiky Kál- mán úrnál) Budapest Kálvin tér és Irányi utca sarok
245.	MK - NAGY MIK- LÓSNAK	Kedves Barátom		
246.	MK - CSIKY KÁLMÁNNÉNAK		Mikszáth Kálmán	Nagyságos dr Csiky Kálmánné úr- hölgynek Helyben Lónyai utca 23.
247.	MK - CSIKY KÁLMÁNNÉNAK	Nagyságos Komám Asszonyom!	Kézcsókkal, igaz komá- ja Mikszáth Kálmán	
248.	MK - HALMY GYULÁNAK		Mikszáth Kálmán	
249.	MK - CSIKY KÁL- MÁNNAK		Gratulálunk Méltósá- godnak Mikszáthék	
250.	MK-JORDÁN SÁNDORNAK	Igen tisztelt főrabbi úr!	Tisztelő híve: Mikszáth Kálmán	
251.	MK - CSIKY KÁLMÁNNÉNAK	Méltóságos Asszo- nyom!	Csókolja kezeit tisztelő komája M. K.	Csiky Kálmánné úrhölgynek
252.	MK - A IGAZGATÓSÁGÁ- NAK	Mélyen tisztelt Igazga- tóság!	Mély tisztelettel marad- tam a Társulatnak őszinte híve Mikszáth Kálmán Budapest	
253.	MK - SZIGETHY GYULÁNÉNAK		Mikszáth Kálmán	
254.	MK - CSIKY KÁLMÁNNÉNAK	Méltóságos Asszo- nyom! Kedves Komámasszony!	Kézcsókkal maradtam tisztelő komája Mikszáth Kálmán	
255.	MK- KENEDI GÉ- ZÁNAK	Kedves barátom a re- dakcióban!	Mikszáth Kálmán	
256.	KENEDI GÉZA - MK-NAK	Kedves barátom!	Régi híved Kenedi Géza	
257.	MK- KENEDI GÉ- ZÁNAK	Kedves barátom!		
258.	PÁLFFY FERENC - MK-NAK	Tisztelt és kedves bará- tom!	Pálffy Ferenc, Szeged- ről	

259.	MK- MEGNEVEZET- LENNEK A FRANK- LIN TÁRSULATNÁL	Igen tisztelt barátom!	Tisztelő híve Mikszáth Kálmán	
260.	MK- GAJÁRI ÖDÖNNEK	Kedves barátom!		
261.	MK- GAJÁRI ÖDÖNNEK	Kedves Barátom!	Tisztelő munkatársad M. K.	
262.	MK - JÓKAINÉ NAGY BELLÁNAK	Méltóságos asszonyom!		
263.	MK - THURÓCZY VILMOSNAK	Igen tisztelt barátom!	A méltóságos asszony- nak kezeit csókolva, maradtam az ex-lex dacára tisztelő híved: Mikszáth Kálmán	
264.	MK - NAGY MIK- LÓSNAK	Kedves Miklós!	igaz barátod Kálmán	
265.	DÁNIEL ERNŐ - MK-NAK	Kedves öregem!	Feleségem és fiam szintén örömmel vár- nak, és én a viszontlá- tás édes reményében maradok őszinte bará- tod Dániel Ernő	
266.	MK- KÁLMÁN FARKASNAK	Kedves barátom!	Ölel igaz barátod Mikszáth Kálmán	T. Kálmán Farkas lelkész úrnak
267.	MK -TAKÁTS SÁNDORNAK	Főtisztelendő Atyám Uram!	alázatos szolgája Mik- száth Kálmán	
268.	MK -TAKÁTS SÁNDORNAK	Kedves Barátom!	Kedves Barátom!	Főtisztelendő Takáts Sándor úrnak,
269.	MK- KÁLLAI JENŐNEK			
270.	A FOGARASI M. KIR. ÁLLAMI FIÚ- GIMNÁZIUM »MIKSZÁTH ÖN- KÉPZŐKÖR«-E - MK-NAK	Nagyságos Mikszáth Kálmán orsz. képviselő úrnak, Budapesten.	A fogarasi m. kir állami főgimnázium »Mikszáth Önképzőköre.«	
271.	MK - HALMY GYULÁNAK	Igen tisztelt uram!	Szívélyes üdvözlettel maradtam kész híve Mikszáth Kálmán	
272.	MK - HALMY GYULÁNAK	Igen tisztelt tanár úr!	igaz híve Mikszáth Kálmán	Tekintetes Halmy Gyula tanár úrnak Fogaras
273.	MK- GAJÁRI ÖDÖNNEK	Kedves barátom!		
274.	MK - WOLFNER JÓZSEFNEK	Tisztelt Barátom!	Addig is maradtam igaz szeretettel hű barátja Mikszáth Kálmán	
275.	BERZEVICZY AL- BERT - MK-NAK	Kedves Barátom!	Igaz barátsággal üdvö- zöl régi híved Berzeviczy Albert	
276.	LE FEVRE DEZSŐ - »AZ ÚJ SÁG« SZERKESZTŐSÉ- GÉBE MK-NAK	»Az Újság« tekintetes Szerkesztőségének!	Dr. le Fevre Dezső kir. törvényszéki bíró	

277.	MK- ENYEDI LUKÁCSNÉNAK		igaz tisztelőjének Mikszáth Kálmánnak	
278.	MK - RÁKÓCZY ISTVÁNNAK	Kedves Pistám!	igaz rokonod Mikszáth Kálmán	
279.	MK- ENYEDI LUKÁCSNAK	Kedves Lukács!	Igaz barátja Kálmán	
280.	BRÓDY SÁNDOR - MK-NAK		Üdvözlettel régi híve Bródy Sándor	
281.	MK- ENYEDI LUKÁCSNÉNAK	Tisztelt Méltóságos Asszony!	Kezeit csókolva maradtam tisztelettel hű szolgálója Mikszáth Kálmán	Méltóságos Enyedy Lukácsné úrhölgynek
282.	A PESTER LLOYD SZERKESZTŐJE - MK-NAK	Kedves Barátom!	Őszinte híved és barátod [olvashatatlan aláírás]	
283.	MK - OLÁH GÁBORNAK	Igen tisztelt uram!	Tisztelettel maradtam kész szolgálója Mikszáth Kálmán	
284.	LARICE, RÍNA - MK-NAK			
285.	MK- ENYEDI LUKÁCSNÉNAK	Tisztelt Méltóságos Asszony!	igaz tisztelője Mikszáth Kálmán	
286.	MK - THURÓCZY VILMOSNAK	Kegyelmes uram, igen tisztelt barátom!	A kegyelmes asszonynak kezeit csókolva, maradtam tisztelő híved és szolgád Mikszáth Kálmán	
287.	ÖZV. PETI JÓZSEFNÉ VALI MARI - MK-NAK	Kiválóan tisztelt Nagyságos Uram!	maradok Nagyságodnak Lőrinte, VIM/23. 1906. kiválóan tisztelő híve özv. Petiné sz. Vali Mari	
288.	MK - THURÓCZY VILMOSNAK	Kegyelmes uram, igen tisztelt barátom!	Hozzád őszinte melegséggel ragaszkodó szolgád és híved: Mikszáth Kálmán	
289.	MK-ÖZV. ENYEDI LUKÁCSNÉNAK	Méltóságos Asszonyom!	Igaz tisztelettel és mély részvétellel maradtam alázatos szolgálója Mikszáth Kálmán	Méltóságos Özv. Enyedi Lukácsné úrhölgynek
290.	GYULAI PÁL - MK-NAK	Tisztelt barátom!	Maradtam teljes tisztelettel Gyulai Pál	
291.	HOITSY PÁL - MK-NAK	Édes Öregem!	Ölel szerető híved Hoitsy	
292.	HEGEDŰS SÁNDORNÉ JÓKAI JOLÁN - MK-NAK	Kedves jó barátunk!	Köszönetem ismételve tisztelője Hegedűs Sándorné	
293.	MK - RÉVAI MÓR JÁNOSNAK	Kedves Mór!	igaz tisztelőd M. K.	
294.	MK - HELLER JÓZSEFNEK	Sehr geehrter Herr!		
295.	MK - HELLER JÓZSEFNEK	Igen tisztelt Uram!	Őszinte tisztelője Mikszáth Kálmán	
296.	MK - HELLER JÓZSEFNEK	Igen tisztelt mester!	Addig is szívélyes üdvözlettel maradtam őszinte híve Mikszáth Kálmán	

297.	MK - BURGER GUSZTÁVNAK	Igen tisztelt Burger Úr!	Tisztelettel igaz híve Mikszáth Kálmán	
298.	MK - BURGER GUSZTÁVNAK	Igen tisztelt uram!	Szívélyes üdvözlettel híve Mikszáth Kálmán	Tekintetes Burger Gusztáv úrnak Helyben
299.	TISZA ISTVÁN - MK-NAK	Kedves barátom!	Szíves fáradozásodért előre is hálás köszönetet mondva szívből üdvözlöl régi híved Tisza István	
300.	MK - BURGER GUSZTÁVNAK	Igen tisztelt Burger Úr!	Tisztelettel Mikszáth Kálmán	
301.	MK-HAJDÚ MIKLÓSNAK	Igen tisztelt kollegám!	Szívélyes üdvözlettel maradtam viszontlátásig híve Mikszáth Kálmán	
302.	MK-ÖZV. ENYEDI LUKÁCSNÉNAK		Mikszáthék	
303.	MK- PÁKH KÁROLYNAK	Igen tisztelt tanár úr! Kedves bátyám Uram!	őszinte tisztelője: Mikszáth Kálmán	
304.	SZILY KÁLMÁN - MK-NAK	Kedves druzsám, Tisztelt barátom!	Nagyon le fogod kötelezni igaz tisztelődet Szily Kálmán-t	
305.	MK - SZABÓNÉ SZENTPÁLI JANKÁNAK	Méltóságos asszonyom!	Maradtam alázatos tisztelője Mikszáth Kálmán	
306.	MK - HELLER JÓZSEFNEK	Igen tisztelt uram!	igaz híve Mikszáth Kálmán	Tekintetes Heller József úrnak Wien XX. Bez. Brigittalände Nr. 20
307.	SZABÓ ENDRE - MK-NAK	Kedves Kálmán!	Kívánok neked minden jót. A feleséged kezét csókoltatom. Igaz jóbarátod Szabó Endre községi bíró	
308.	MAYER, JOSEPH - MK-NAK	Sehr geehrter Herr [!]	Sehr geehrter Herr [!]	
309.	DR. LÁZÁR GYÖRGY - MK-NAK	Nagyságos Úr!	dr. Lázár [György] polgármester	dr. Lázár [György] polgármester
310.	UJLAKY VILMA - MK-NAK	Nagyságos Uram!	leghálásabb igaz tisztelője Újlaky Vilma	
311.	MAJOR KÁROLY - MK-NAK	Nagyságos Képviselő Úr!	vagyok a Nagyságos Képviselő Úrnak kiváló tisztelettel Major Károly dr. áll. főgimn. igazgató	
312.	MK - CSIKY KÁLMÁNNÉNAK	Méltóságos és kedves Komámasszony!	Kezeit csókolva maradtam igaz tisztelettel alázatos szolgája Mikszáth Kálmán	[Címzés:] Méltóságos özv. Csiky Kálmánné asszonynak, Helyben
313.	TALLIAN BÉLA - MK-NAK	Kedves barátom!		

314.	TÓTH JÓZSEF - MK-NA	Nagyságos Uram!	Kiváló tisztelettel: Tóth József ref. lelkész	
315.	MK-ÖZV. ENYEDI LUKÁCSNÉNAK	Igen tisztelt Méltóságos Asszony!	Igen tisztelt Méltóságos Asszony!	Méltóságos özv. Enyedi Lukácsné úraszonynak
316.	BOERIU IRODION - MK-NAK	Nagyságos Képviselő Úr!	Maradtam teljes tisztelettel Boeriu Irodion	
317.	MK - KOZMA AN- DORNAK	Kedves Bandi!	Szívből köszönt öreg kollégád Mikszáth Kálmán	
318.	HOITSY PÁL - MK-NAK	Édes Öregem!	Sokszor ölel régi barátod Hoitsy	
319.	A TEMESVÁRI ARANY JÁNOS TÁRSASÁG - MK- NAK	Nagyságos Úr!	Kiváló tisztelettel és hazafias üdvözzel vagyunk Nagyságodnak alázatos szolgálói: Dr. Szentkláray Jenő elnök Lendvai Miklós főtitkár Szabolcska Mihály alelnök	
320.	MK - A TEMESVÁRI ARANY JÁNOS TÁR- SASÁGNAK		Mikszáth Kálmán	
321.	MODOLCSA GYÖRGY - MK- NAK	Nagyságos Uram!	Nagyságodnak legjobb híve Modolcsa György gör. kat. Lelkész	
322.	FERENCZI ZOL- TÁN - MK-NAK	Kedves Barátom!	igaz híved Ferenczi Zoltán	
323.	RUST JÓZSEF - MK-NAK	Igen tisztelt uram!	Igen tisztelt uram!	
324.	MK - NICZKY ANDRÁSNAK		Mikszáth Kálmán	
325.	MK- HAMPEL JÓZSEFNÉ PULSZKY POLYXENANAK	Tisztelt Méltóságos asszony!	Mikszáth Kálmánok	
326.	MK - KOZMA AN- DORNAK	Kedves Andorom!		
327.	RÁKOSI JENŐ - MK-NAK	Kedves Barátom	Köszönöm szeretetedet. Rákosi Jenő	
328.	OSSZÁTHY [RÓSA] JÁNOS - MK-NAK	Nagyságos Képviselő Úr!	Hódoló tiszt. Osszáthy [Rósa] János	
329.	[OSSZÁTHY] RÓSA JÁNOS - MK-NAK	Nagyságos Képviselő Úr!	Hódoló tisztelettel Rósa János (Osszáthy)	
330.	BENCZÜR GYULÁNÉ - MK- NAK		Benczúr Gyula piktor uram hűséges asszonya.	
331.	HELLER JÓZSEF - MK-NAK	Nagyságos Uram!	Legalázatosabb Heller József	
332.	TALLIAN BÉLA - MK-NAK	Kedves Barátom!	őszinte híved Tallián Béla	

333.	GLÜCK FRIGYES - MK-NAK	Kedves Barátom! Kálmán!	Üdvözöl igaz barátod: Glück Frigyes	
334.	THURÓCZY VILMOS - MK-NAK	Tisztelt Barátom!	öreg barátod Thuróczy Vilmos	
335.	MOCSÁRY PÁL - MK-NAK	Nagyságos Uram! Kedves Bátyám!	Kérésemet megújítva maradok teljes tisztelettel B. Mocsáry Pál földbirtokos a borsodszemerei Ö. T. E. főparancsnoka	
336.	MK-MARSCHALLNÉ RUDNAY ILONÁ-NAK		Maradtam hódoló kézcsókkal alázatos szolgálja Mikszáth Kálmán	
337.	AZ ORSZÁGOS NŐKÉPZŐ EGYESÜLET FŐZŐISKOLÁJA -MK-NAK			
338.	RUDNAYNÉ VERES SZILÁRDA - MK-NAK	Igen tisztelt Barátom!	Maradok a legszívélyesebb üdvözléssel és tisztelettel régi, igaz híve Rudnay Józsefné	
339.	GINEVERNÉ GYÖRY ILONA - MK-NAK	Mélyen tisztelt Kedves Bátyám	Addig is mindkettőnk sok szíves üdvözléssel vagyok tisztelő húga Gineverné György Ilona	
340.	MK - CSIKY KÁLMÁNNÉNAK	Méltóságos Asszonyom, Kedves Komámasszony	Kezeit csókolva maradtam tisztelő komája és szolgálja Mikszáth Kálmán	Méltóságos Csiky Kálmánné úrasszonynak, Bpest. Üllői út
341.	SIMON RÓZIKA - MK-NAK	Nagyon tisztelt Mikszát úr,		
342.	(OSSZÁTHY)RÓSA JÁNOS -MK-NAK	Nagyságos Képviselő Úr!	Aláz. szolg. Rósa János	
343.	BR. HERCZOG PÉTER - MK-NAK	Kedves Barátom!	barátod br. Herzog Péter	
344.	HOITSY PÁL - MK-NAK	Édes Öregem!	Szívből ölel régi barátod Hoitsy	
345.	ROSNER ERVIN ÉS [FORGÁCH] KLOTILD - MK-NAK	Kedves Mikszáth!	Szívélyes üdvözléssel Rosner Ervin és Klotild	Nagyságos Mikszáth Kálmán úrnak Lovrana Hotel Lovrana
346.	MK - BENCZÜR GYULÁNAK	Méltóságos uram Igen tisztelt Barátom!	Őszinte tisztelő és bámulod Mikszáth Kálmán	
347.	MK- HERCZEG FERENCNEK	Kedves barátom!	Tisztelő barátod: Mikszáth Kálmán	
348.	A KASSAI KAZINCZY KÖR - MK-NAK		Blanár Béla városi tisztifőügyész, alelnök. Eöttevényi Nagy Olivér kir. jogtanár, főtitkár.	
349.	MK - A KASSAI KAZINCZY KÖR	Igen tisztelt Alelnök Úr!	Mikszáth Kálmán	

	ALELNÖKÉNEK			
350.	HORANSZKY LAJOS - MK-NAK	Kedves Kálmán Bátyám!		
351.	MK - CSIKY KÁLMÁNNÉNAK	Tisztelt nagyságos Asszonyom, Illetőleg kedves Komámasszonyom!	Addig is kezeit csókolja tisztelő szolgája és komája Mikszáth Kálmán	
352.	A MÁRAMAROSSZIGETI SZILÁGYI ISTVÁN KÖR - MK-NAK	Nagyságos Mikszáth Kálmán Úrnak	Abban az édes reményben, hogy kérésünket nem utasítja vissza, maradunk hazafias tisztelettel. A »Szilágyi István-Kör« nevében. Dobay Sándor elnök Jakobinyi Péter	
353.	MK - BENCZÜR GYULÁNÉNAK	Méltóságos Asszonyom!	Kezeit csókolja Mikszáth Kálmán	
354.	GELLÉRI MÓR - MK-NAK		Mély tisztelettel Gelléri Mór Váltig híved Gelléri Mór	
355.	A KASSAI KAZINCZY KÖR - MK-NAK	Nagyságos Urunk!	Mély tisztelettel, alázatos szolgái, a Kassai Kazinczy Kör: Münster Tivadar kir. tan., elnök Dr. Eöttevényi Nagy Olivér kir. jogtanár, főtitkár	Nagyságos Mikszáth Kálmán orsz. gyűlési képviselő úrnak Budapesten
356.	ZOLTÁN ÁRMIN - MK-NAK	Nagyságos Mikszáth Kálmán úr	Kiváló tisztelettel: dr. Zoltán Ármin	
357.	MK - BEÖTHY ZSOLTNÁK	Igen tisztelt Barátom!	A viszontlátásig ölel igaz barátod Mikszáth Kálmán	
358.	KÖNYVES TÓTH KÁLMÁN - MK-NAK	Kedves barátom és Öcsémuram!	Az én Istenem áldjon meg jó kedéllyel és egészségéel, Ölel öreg barátod Könyves Tóth Kálmán	
359.	HORÁNSZKY LAJOS - MK-NAK	Kedves Kálmán Bátyám!	Mélyen tisztelő és szerető híved Horánszky Lajos	
360.	LATINOVICH GÉZA - MK-NAK	Kedves Barátom!	Szívből ölel régi híved Latinovich Géza	Mikszáth Kálmán orsz. képviselő úrnak,
361.	A DEBRECENI CSOKONAI KÖR - MK-NAK	. Mélyen Tisztelt Urunk!	hódoló tisztelettel Géresi Kálmán a Csokonai-Kör elnöke Kardos Albert a Csokonai-Kör titkára	
362.	MK-GÉRESI KÁLMÁNNÁK	Igen tisztelt Elnök úr!	Alázatos szolgája Mikszáth Kálmán	
363.	MK- KÖNYVES TÓTH KÁLMÁN-NAK	Kedves druszám!	Mikszáth Kálmán	
364.	MK - BENCZÜR GYULÁNÉNAK	Méltóságos Asszonyom!	alázatos szolgája Mikszáth Kálmán	

365.	RUDNAYNÉ VERES SZILÁRDA - MK-NAK	Igen tisztelt Barátom!		
366.	MK - RUDNAYNÉ VERES SZILÁRDÁNAK		Kezeit csókolom. [Mikszáth Kálmán]	
367.	MK - BENCZÜR GYULÁNÉNAK	Méltóságos asszonyom!	alázatos hű szolgálja Mikszáth Kálmán	
368.	RUDNAYNÉ VERES SZILÁRDA - MK-NAK	Igen tisztelt Barátom!	maradok őszinte, igazi tisztelője Rudnay Józsefné	
369.	MK - GÖRGEY ALBERTNEK	Igen tisztelt Uram!	kész szolgálja: Mikszáth Kálmán	
370.	MIKSZÁTH KÁLMÁNÉK - ÖZV. ENYEDI LUKÁCSNÉNAK			Mikszáth Kálmán Mikszáthné ifj. Mikszáth Kálmán Méltóságos Enyedi Lukácsné szül. Zsótér Ilona Úrasszonyak
371.	BENCZÜR GYULÁNÉ - MK-NAK			
372.	MK - ÖZV. RUDNAYNÉ VERES SZILÁRDÁNAK		Mikszáth Kálmán	
373.	MK - GÖRGEY ALBERTNEK	Nagyságos Uram[!]	Mély tisztelettel maradtam igaz híve Mikszáth Kálmán	
374.	RÉVAI TESTVÉREK - MK-NAK			
375.	SEBŐK ZSIGMOND - MK-NAK	Kedves Mikszáth Úr!	A Nagyságos Asszony kezét csókolja, mindnyájuknak jó egészséget kíván Budapest, igaz híve Sebők Zsigmond	
376.	MK - A MÁRAMAROSSZIGETI SZILÁGYI ISTVÁN KÖRNEK			
377.	ÖZV. PÓSA KÁROLYNÉ - MK-NAK	Méltóságos Úr!	alázatos szolgálja özv. Pósa Károlyné Simonffy Jusztna	
378.	ÖZV. RUDNAYNÉ VERES SZILÁRDA - MK-NAK	Igen tisztelt Barátom!	Őszinte szívélyes üdvözléssel régi igaz híve özv. Rudnay Józsefné	
379.	MK - HENTALLER LAJOSNAK	Kedves Lajosom[!]	ölelő, öreg barátod Mikszáth Kálmán	Nagyságos Hentaller Lajos orsz. képviselő úrnak Budapest
380.	MK -TAKÁTS SÁNDORNAK	Kedves Kollegám,	Tisztelő híved Mikszáth Kálmán	Nagyságos Takács Sándor

				úrnak Budapest Fiume szálloda
381.	MK - PRÓNAY MIHÁLYNAK			
382.	MK - ÖZV. RUDNAYNÉ VE- RES SZILÁRDÁNAK			
383.	MK - ÖZV. RUDNAYNÉ VE- RES SZILÁRDÁNAK		Kezeit csókolja [Mikszáth Kálmán]	
384.	GAJDÁCS PÁL A TÓTKOMLÓSI „OTTHON” OLVA- SÓKÖR NEVÉBEK - MK-NAK	Nagyságos Mikszáth Kálmán úrnak	Kitűnő tisztelettel a díszközgyűlés megbízá- sából Wertheim Béla jegyző, Gajdács Pál elnök	
385.	PRÓNAY MI- HÁLY, NÓGRÁD VÁRMEGYE FŐ- ISPÁNJA -MK- NAK	Nagyságos Uram!	őszinte tisztelő híve Prónay Mihály	
386.	NAGY MIHÁLY, NÓGRÁD VÁR- MEGYE ALISPÁN- JA - MK-NAK	Nagyságos Képviselő Úr! Mélyen tisztelt barátom!	mély tisztelettel üdvö- zöl, s magát nagyrabecsült baráti hajlamodba ajánlja szolgálatkész híved Nagy Mihály	
387.	ÖZV. RUDNAYNÉ VERES SZILÁRDA - MK-NAK	Igen tisztelt Barátom!	Maradok szívélyes üdvözlettel és tisztelet- tel igaz híve: özv. Rudnay Józsefné	
388.	JOSEFINE KAUFMANN - MK- NAK	Hochwohlgeboren Herrn Koloman Mikszáth	Mit vorzüglichster Hochachtung Josefine Kaufmann	
389.	Mit vorzüglichster Hochachtung Josefine Kaufmann		Azt kíván tiszteletteljes Cécilie Langsch Breslau	
390.	HORÁNSZKY LA- JOS - MK-NAK		Ölel rabszolgád Horánszky Lajos	
391.	BURSICS ERNŐ - MK-NAK	Nagyságos Uram[!]	Mély tisztelettel aláza- tos szolgája: Budapes- ten, Bursics Ernő szé- kesfővárosi tanító	
392.	MK -TAKÁTS SÁNDORNAK	Igaz barátod Mikszáth Kálmán	Nagyságos Takáts Sándor úrnak	
393.	VARDAI BÉLA - MK-NAK	Mélyen tisztelt Képviselő Úr!	Nagyságodnak a legmé- lyebb tisztelettel aláza- tos szolgája Várdai Béla	
394.	MK - HAFFNER GÉZÁNAK	Igen tisztelt Uram!	Maradtam tisztelettel Mikszáth Kálmán	Tekintetes Haffner Géza MÁV ellenőr úrnak Rákospalota
395.	ÖZV. RUDNAYNÉ VERES SZILÁRDA	Igen tisztelt Barátom!	Viszonzásul állandó jó egészséget kíván igaz	

	- MK-NAK		tisztelője özv. Rudnay Józsefné	
396.	MK - ANDRÁSSY GYULÁNAK	Kegyelmes Uram!		
397.	RÉVAI TESTVÉ- REK- MK-NAK			
398.	MK- ISMERETLEN TANÁRNAK	Igen tisztelt tanár úr!	Figyelemmel fogja kísérni híve Mikszáth Kálmán	
399.	MK - VARJASSY ÁRPÁDNAK	Nagyságos Elnök Úr!	Alázatos szolgáljuk Mikszáth Kálmán	
400.	MK - GAJDÁCS PÁLNAK	Igen tisztelt Elnök Úr!	Alázatos szolgálja Mik- száth Kálmán	
401.	MK - GAJDÁCS PÁLNAK	Kedves Palim!	Igaz barátod Kálmán	
402.	NAGY SÁNDOR - MK-NAK	Igen Tisztelt Barátom! Kedves néhai Kartár- sam!	Nagy Sándor	
403.	LÁZÁR GYÖRGY - MK-NAK	Ünnepelt Mester!	Üdvözlégy városunk nevében <i>Mester</i> , ki a halhatatlanok közé írtad be <i>Neved</i> , fogadd ünnepi hódolatunk. Szeged szabad királyi város törvényhatósági bizottsága nevében dr. Lázár György polgármester	
404.	MK-A GYŐRI KISFALUDY KÖRNEK	Igen tisztelt Elnök úr!		
405.	A GYŐRI KISFA- LUDY IRODALMI KÖR - MK-NAK	Nagyságos Uram!	Hálás üdvözlétünk tolmácsolása mellett maradtunk Nagyságod- nak tisztelő hívei dr. Kuncz Jenő főtitkár dr. Kramolin Viktor	
406.	MK - BALASSA ÁRMINNAK	Kedves barátom,	Igaz híved Mikszáth Kálmán	
407.	LÖFFLER E. MÓ- RICZ - MK-NAK	Nagyságos Uram!	hazafias üdvözléssel és alázatos tisztelettel Löffler Móricz	
408.	FLIESZ HENRIK- MK-NAK	Nagyságos Uram!	Nagybecsű válaszáért, egy pár vigasztaló sorá- ért esedezik alázatos szolgája: Fliesz Henrik m. kir. bányaszámellenőr	
409.	JASKOVICS FE- RENC - MK-NAK	Nagyságos Uram!	legmélyebb tisztelettel alázatos szolgája: Jaskovics Ferenc	
410.	A CHICAGÓI MA-	Nagyságos Mikszáth	Fogadja ismételten	

	GYAROK PETŐFI KÖRE - MK-NAK	Kálmán urnák	hazafias üdvözlé- tünk és kiváló tiszteletünk kifeje- zését. A chicagói Petőfi-kör nevé- ben Beleznyay Ferenc gróf titkár	
411.	KIRÁLY ALADÁR - MK-NAK	Nagyságos Uram!	Nagyságodat a Min- denható édes magyar hazánk javára, övének boldogítására kegyel- mében sokáig tartsa meg. Háromszék vármegye közönsége nevében Sepsiszentgyörgy, dr. Király Aladár alispán	
412.	MK - KIRÁLY ALADÁRNAK	Tekintetes Alispán Úr!	A tekintetes Alispán Úr alázatos szolgája Mik- száth Kálmán	
413.	GAJDÁCS PÁL - MK-NAK	Ölel csókol híved: G. P.		
414.	CONCHA GYŐZŐ - MK-NAK	Kedves barátom!	Kedves barátom!	
415.	TALLIAN BÉLA - MK-NAK	Kedves Barátom!	Igaz híved Tallián Béla	
416.	NAGY NEP. JÁNOS - MK-NAK	Mélyen tisztelt Uram!	Hazafias üdvözléssel híve nagyflórisi Nagy Nep. János	
417.	GAÁL ISTVÁN - MK-NAK	Mélyen tisztelt kedves Bátyám!	Egyebekben pedig magamat szíves jóindu- latodba ajánlva, vagyok őszintén tisztelő híved és öcséd Gál Pista	
418.	VOINOVICH GÉZA - MK-NAK	Mélyen tisztelt Nagysá- gos Uram!	legmélyebb tisztelettel alázatos szolgája Voinovich Géza	
419.	PERÉNYI ZSIG- MOND - MK-NAK	Kedves és tisztelt Bará- tom!	Tisztelő igaz híved Perényi Zsigmond	
420.	LIPPAY ZOLTÁN - MK-NAK	Kedves Bátyám!	Igaz tisztelettel és szere- tettel híve Lippay Zol- tán	
421.	SZABOLCSKA MIHÁLY- MK- NAK	Kedves Barátom!	tisztelő és szerető híved Szabolcska Mihály	
422.	RUBINYI MÓZES - MK-NAK	Nagyságos Uram!	Szeretettel, hűséggel dr. Rubinyi Mózes	
423.	A NAGYVÁRADI SZILIGETI TÁR- SASÁG - MK-NAK	Mélyen tisztelt írótar- sunk!	Sas Ede a Szigligeti Társaság főtitkára	

			Rádl Ödön a Szigligeti Társaság elnöke P. H.	
424.	LIPÓTVÁROSI CASINO - MK-NAK	Nagyságos Uram!	Kiváló tisztelettel dr. Fried Vilmos titkár	
425.	JÓKAI RÓZA (FESZTY ÁRPÁDNÉ) - MK- NAK	Kedves Mikszáth!	Mindnyájukat melegen üdvözli hívük III. Róza	
426.	BÖSZÖRMÉNYI LAJOS - MK-NAK	Igen tisztelt Uram!	Mindnyájunk előtt drá- ga életére Isten áldását kérve vagyok igaz tisz- telője Böszörményi Lajos református lelkész	
427.	MK- BÖSZÖRMÉ- NYI LAJOSNAK	Nagyiszteletű Uram!	Fogadja egyébiránt [meleg köszönetemet és tiszteletemet] ⁹ Mikszáth Kálmán	
428.	MK - SZABOLCSKA MIHÁLYNAK	Tisztelt Barátom!	tartsd meg barátságod- ban tisztelő hívedet Mikszáth Kálmánt	
429.	PERÉNYI ZSIG- MOND - MK-NAK	Tisztelt Barátom!	tisztelő őszinte barátod Perényi Zsigmond	
430.	RÉVAI MÓR JÁ- NOS - MK-NAK	Mélyen tisztelt barátom!	Ó Nagysága kezeit csókolva, k. fiadat üdvözölve vagyok mindenkor kész kötele- zett tisztelő híved Révai Mór	
431.	ERŐS EGON - MK- NAK	Mélyen tisztelt Uram!	maradok kiváló tiszte- lettel tisztelő híve Erős Egon	
432.	BALASSA GYÖRGY - MK- NAK	Nagyságos Uram!	Hazafiúi mély tisztelet- tel legkisebbik szolgálja: Balassa György áll. főgimn. tanár	
433.	DARÁNYI IGNÁC - MK-NAK	dr. Darányi [Ignác]		
434.	MILKÓ IZIDOR - MK-NAK		Milkó Izidor elnök	
435.	MK- MILKÓ IZI- DORNAK	Igen tisztelt Barátom!	igaz híve Mikszáth Kálmán	
436.	MK - AZ »OTT- HON« ÍRÓK ÉS HÍRLAPÍRÓK KÖ- RÉNEK	Igen t. elnök úr!	Alázatos szolgálja Mik- száth Kálmán	
437.	MK- KOVÁCS DEZSŐNEK	Igen tisztelt tanár úr!	Mély tisztelettel mara- dok a titkár úrnak aláza- tos szolgálja Mikszáth Kálmán	Nagyságos Ko- vács Dezső úrnak, mint az E. I. T. titkárának Ko- lozsvár. [Bélyegző:] Bu- dapest 910. ápr. 6. Kolozsvár,

				910. ápr. 7. Ajánlott.
438.	MK - RUDNAYNÉ VERES SZILÁRDÁNAK		Kezeit csókolja [Mikszáth Kálmán]	
439.	FÜRST BERTALAN - MK-NAK	Nagyságos Doktor úr! Mélyen tisztelt Barátom, Doktorkám!	Mélyen tisztelt Doktorkámnak számtalan üdvözetem kifejezése mellett, vagyok igaz őszinte hódoló és barátod: Fürst Bertalan	
440.	LICHTENSTEIN LÁSZLÓ - MK-NAK	Nagyságos Uram!	Bizalomteljes kérésünk, szíves hívásunk mellett, vagyunk hazafias üdvözet tel a miskolci nemzeti munkapárt névében Lichtenstein László pártelnök	Nagyságos Mikszáth Kálmán úrnak Budapest VIII. Szentkirályi u. 32.
441.	KOMÁROMI JÁNOS - MK-NAK	Nagyságos Uram!	Maradtam őszinte tisztelettel: Dávid Zoltán a kör tanárelnöke Komáromi János VIII. o. t. ifj. elnök. Csontos József főgimn. igazgató.	
442.	TARKÓ JENŐ - MK-NAK	Nagyságos Uram! Kedves Mester!	Becsés választát kérve tisztelettel maradtam továbbra is híve Tarkó Jenő	
443.	MK- EGY MEGNEVEZETLEN POLITIKUSNAK	Kegyelmes Uram!	Maradtam egyébiránt tisztelő híved és szolgád Mikszáth Kálmán	
444.	MK - AZ EGYETEM BÖLCSÉSZKARI DÉKÁNJÁNAK, BÉKEFFY REMINGNEK	Igen tisztelt Dékán úr!	Egyébiránt fogadja az igen tisztelt Dékán Úr stb. Mikszáth Kálmán	
445.	BALÁZS ÁRPÁD - MK-NAK	Nagyságos Uram,	Fogadja Nagyságod kiváló tisztelem és nagyra- becsülésém nyilvánítását. Balázs Árpád vármegyei árvasz. ülnök	
446.	TÓTH ISTVÁN - MK-NAK	Méltóságos Mikszáth Kálmán igazgató tanácsos úr		
447.	MK - DEÁKI POLÁGTÉRRŐL LÉNYISKOLA TANULÓI NAK			
448.	KODOLÁNYI ANTAL - MK-NAK	Igen tisztelt kedves barátom!	őszintén tisztelő barátodat Kodolányi Antalt	

449.	MK- KODOLÁNYI ANTALNAK	Kedves Barátom[!]		
450.	MK- [TERSZTYANSZKYNE PIRI ÉTELNEK]	Kedves Etelkám!		
451.	A MAGYAR MŰVÉSZEK EGYESÜLETE (BERLIN) - MK-NAK	Szeretve tisztelt Kartárs úr!	Kiváló tiszteletünk és nagyrabecsülésünk kifejezésével maradunk Nagyságodnak őszinte hívei a „Magyar Művészetegyesület Berlin” nevében László (Ákos) elnök	
452.	A DÉSI M. KIR. ÁLLAMI FŐGIMNÁZIUM - MK-NAK	Nagyságos Uram!	Nagyságod alázatos szolgálói Dr. Kőrösy György igazgató dr. Lukinich Imre az Önképzőkör vezető tanára	Nagyságos Mikszáth Kálmán úrnak, Budapest
453.	MK-A DÉSI ÁLLAMI FŐGIMNÁZIUMNAK			
454.	MK-A DÉSI ÁLLAMI FŐGIMNÁZIUMNAK	Nagyságos Uram!	Őszinte híve: Csillag József	
455.	HERODEK KÁROLY - MK-NAK	Méltóságos Mikszáth Kálmán író úrnak	kiváló tisztelettel: Herodek Károly igazgató	
456.	JAKAB ÖDÖN - MK-NAK			
457.	SZÉLL KÁLMÁN - MK-NAK	Tisztelt Barátom!	Régi őszinte és változhatlan baráti érzelmekkel maradok tisztelő, igaz híved Széli [Kálmán]	
458.	OEHLER ALFRÉD - MK-NAK	Euer Hochgeboren!		
459.	KHUEN HÉDERVÁRY KÁROLY - MK-NAK		dr. Khuen Héderváry Nagyságos Mikszáth Kál	A m. kir. miniszterelnöktől. Nagyságos Mikszáth Kálmán úrnak Budapest Hivatalból
460.	KHUEN HÉDERVÁRY KÁROLY - MK-NAK	Tisztelt Barátom!	Kiváló tisztelettel igaz híved: Khuen Héderváry Károly	
461.	ANGYAL JÓZSEF - MK-NAK	Kedves Kálmán!	Igaz híved	
462.	SZALAY IMRE - MK-NAK	Méltóságos Uram!	Szalay Imre a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója	Méltóságos Mikszáth Kálmán úrnak a Szent-István jeles rend vitézé-

				nek Budapest
463.	HOITSY PÁLNÉ - MK-NAK		Hoitsy Pálné	
464.	A MIKSZÁTH JU- BILEUM BIZOTTSÁGA - MK-NAK	Nagyságos Urunk!	őszinte hívei a Mikszáth Jubileum Végrehajtó Bizottsága: Beöthy Zsolt elnök	
465.	RÉVAI TESTVÉ- REK IRODALMI INTZÉET RÉSZ- VÉNYTÁRSASÁG - MK-NAK	Nagyságos Urunk!	Fogadja Nagyságos Urunk sok szerencsekí- vánatunk mellett kiváló tiszteletünk nyilvánítá- sát, mellyel [!] vagyunk készséges hívei Révai Testvérek Iro- dalmi Intézet Részvénytársaság Révai Mór s.k. Székely Ferenc	Nagyságos Mikszáth Kálmán úrnak Helyben
466.	SCHWARCZ SÁN- DOR - MK-NAK	Kedves Mikszáth bácsi	Alázatos szolgálja Schwarcz Sándor III. elemi oszt. tanulója	
467.	WLASSICS GYU- LA - MK-NAK	Kedves Kálmán!	Az én Istenem áldjon meg V/17. 910. igaz barátod Wlassics [Gyu- la]	
468.	NAGY MIHÁLY - MK-NAK	Nagyságos Mikszáth Kálmán Úrnak, Budapest.	Nagy Mihály alispán	Nagyságos Mikszáth Kálmán úrnak
469.	MK - KHUEN HÉDERVÁRY KÁ- ROLYNAK	Kegyelmes Uram! Igen tisztelt Vezérem!	Khuen	
470.	A SELMECBÁ- NYÁI EV. LÍCEUM PETŐFI KÖRE - MK-NAK			
471.	MK-A SELMEC- BÁNYÁI EV. LÍ- CEUM PETŐFI KÖRÉNEK			
472.	MK - ELHALT TANÁRÁNAK, SCHOLCZ VILMOSNAK	Kedves Scholcz tanár úr!		
473.	SPRINGER MI- HÁLY - MK-NAK	Méltóságos Uram!	Tisztelője Springer Mihály	
474.	EGY ISMERETLEN OLVASÓ - MK- NAK	Nagyságos Úr!	<i>Isten áldja meg Ke- gyelmedet!</i>	
475.	DR. FLESCH ÁR- MIN - MK-NAK	Halhatatlan Mester!	Nagyságos mesternek legalázatosabb tisztelője Dr. Flesch Ármin főrabbi	
476.	DR. ZÁVORY	Kedves Kálmán!		

	SÁNDOR - MK- NAK			
477.	GEORGIJE GOLUB – MK-NAK	Méltóságos Uram!	Rajongó nagy tisztelője: Georgije Golub szerb szerzetes U. p. Csalma, Szlavónia.	

2. melléklet

A dolgozatban hivatkozott levelek helye a kritikai kiadásban

Levél sorszáma	Helye a kritikai kiadásban
19. levél	I/36.
35. levél	I/67-69.
37. levél	I/78
43. levél	I/97-98.
45. levél	I/99-102.
46. levél	I/103-107.
48. levél	I/110-113.
66. levél	I/145.
67. levél	I/145-146.
69. levél	I/147-148.
70. levél	I/148-149.
73. levél	I/150.
73/a levél	I/150.
82. levél	I/158.
86. levél	I/162.
93. levél	I/170.
109. levél	I/192.
111. levél	I/195.
143. levél	I/226.
174. levél	II/28.
182. levél	II/35.
199. levél	II/55-56.
229. levél	II/88-93.
270. levél	II/133.
293. levél	II/154.
297. levél	II/157-158.
300. levél	II/159.

303. levél	II/163-164.
311. levél	II/169-170.
316. levél	II/174-175.
341. levél	III/21.
377. levél	III/55-56.
386. levél	III/63-64.
393. levél	III/69.
398. levél	III/72.
399. levél	III/73-74.
419. levél	III/90.
428. levél	III/97-98.
429. levél	III/98-99.
430. levél	III/99-100.
435. levél	III/102.
455. levél	III/119-120.
465. levél	III/127-128.
474. levél	III/134-135.

Rövidítések jegyzéke

- MK – Mikszáth Kálmán
- MKÖM - MIKSZÁTH Kálmán, *Mikszáth Kálmán összes művei*, Akadémia kiadó, Budapest, 1962.

Felhasznált irodalom

- Balázs Géza – Grétsy László, *Nyelvi illem – nagyszüleink kiskorában, Válogatás a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma anyanyelvi pályázataiból*, Budapest, 2001.
- DEME LÁSZLÓ–GRÉTSY LÁSZLÓ–WACHA IMRE, *Nyelvi illemtan*. Bp., 1987. 91-148; 333-348
- DOMONKOSI ÁGNES, *A megszólítás és a kapcsolattartás változatai és megítélésük a nem tegező viszonyokban*: MNyj. 38 (2000) 129-137
- DOMONKOSI ÁGNES, *A megszólítás vizsgálatának módszerei és eredményei a nemzetközi nyelvtudományban*: MNyj, 39 (2001) 87-101
- DOMONKOSI ÁGNES, *A nyelvi udvariasság kérdése a magyar nyelvtudomány történetében*: MNyj. 37 (1999) 157-166
- DOMONKOSI Ágnes, *Megszólítások és beszédpartnerre utaló nyelvi elemek nyelvhasználatunkban*, Debrecen, 2002.
- ERDEI Ferenc, *A magyar társadalom*, Budapest, 1987.
- GYÁNI Gábor, *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*, 2004, Osiris.
- <http://mek.oszk.hu/00900/00946/>
- Imre Rubenné, *A tegezés és magázás színei és színváltozásai férj és feleség kapcsolatában Móricz Zsigmond „Rokonok” című regénye alapján*, Magyar Nyelvjárások, 2001.
- KENESEI István, *A nyelv és a nyelvek*, Budapest, 1984.
- KERTÉSZ Manó, *Az udvarias beszéd története*, 1933.
- KISS JENŐ, *Társadalom és nyelvhasználat*. Bp., 1995. 268-278
- KONTRA MIKLÓS, *Kik köszönnek ma Magyarországon heló-val?: Emlékkönyv Ország László tiszteletére*, Eger, 1993. 243-251
- LADÓ János, *Köszönés és megszólítás napjainkban*, Magyar Nyelvőr, 1958.
- *Magyarország társadalomtörténete*, Budapest, 1997.
- MIKSZÁTH Kálmán, *A Szontagh Pál kutyái*, Budapest, 1982.
- MIKSZÁTH Kálmán, *Gavallérok, Tót atyafiak*, Budapest, 1994.
- MIKSZÁTH Kálmán, *Novellák, karcolatok*, Budapest, 2002.

- MIKSZÁTH Kálmán, *Mikszáth Kálmán összes művei, 24. kötet*, Budapest, 1962.
- MIKSZÁTH Kálmán, *Mikszáth Kálmán összes művei, 25. kötet*, Budapest, 1962.
- MIKSZÁTH Kálmán, *Mikszáth Kálmán összes művei, 26. kötet*, Budapest, 1962.
- PÉTER Mihály, *A nyelvi érzelm kifejezés eszközei és módjai*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1991.
- Peter BURKE, *A nyelv társadalomtörténete: Aetas*, 2002/04
- Peter TRUDGILL, *Bevezetés a nyelv és társadalom tanulmányozásába*, Szeged, 1997.
- *Polgárosodás Közép-Európában*. Budapest, 1991.
- PONORI THEWREWK Emil, *Az udvariasság nyelve*. Magyar Nyelvőr, 1987.
- SZIKSZAINÉ NAGY Irma, *A Hortobágy nyelvi világa Móricz novellájában*. Magyar Nyelvjárások, 1996.
- ZOLNAI Gyula, *Őn, maga, kegyed*. Magyar Nyelvőr, 1897.